

38157

80/67

BESEDNI RED V GOVORU

⋮ SPISAL ⋮
ANTON BREZNIK

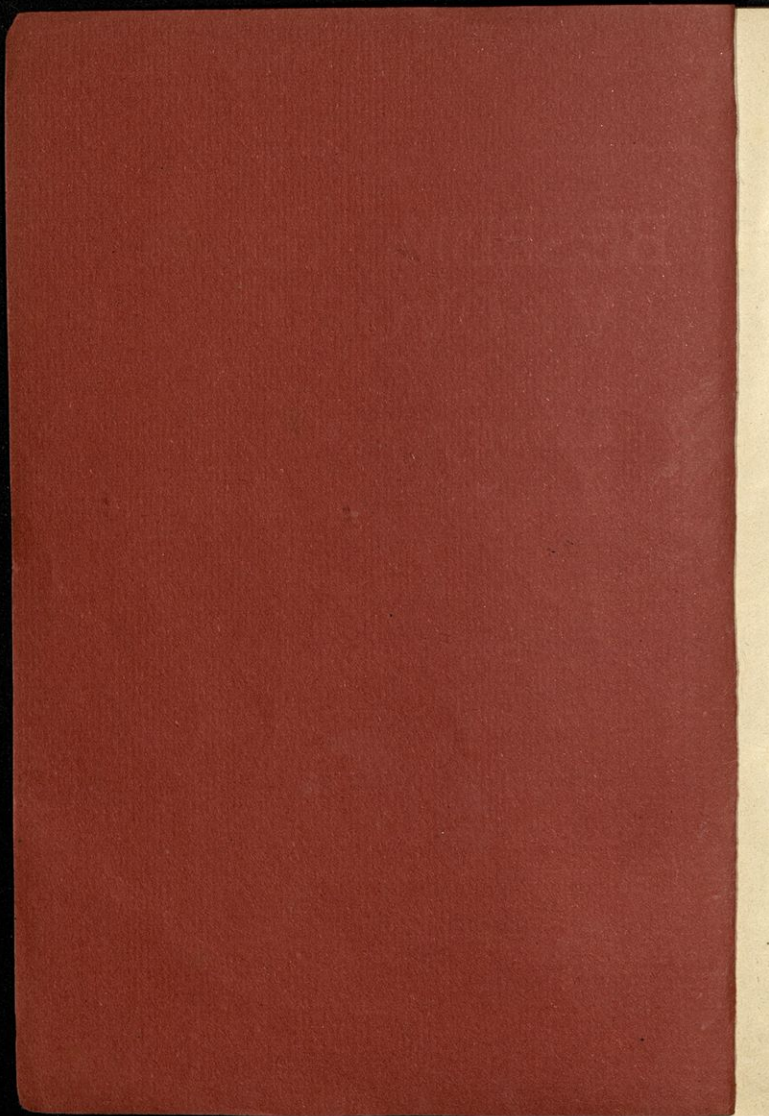
⋮ PRETISNENO IZ „DOM IN
SVETA“, 1908. ⋮

⋮ CENA K 1.50 ⋮

LJUBLJANA, 1908

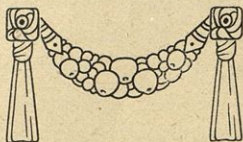
ZALOŽILA KATOL. BUKVARNA
NATISNILA KATOL. TISKARNA

BESEDNI RED V GOVORU

... SPISAL ...
ANTON BREZNIK

PRETISNENO IZ „DOM IN
... SVETA“, 1908. ...

Anton Breznik

LJUBLJANA, 1908

ZALOŽILA IN PRODAJA KAT. BUKVARNA

TISKALA KATOL. TISKARNA

38157

030029513

Nobeden del slovniškega znanstva ni tako slabo obdelan, nego nauk o besednem redu v govoru. Tu so slovničarji še tako malo preiskali, da bi po njih pravih ljudje še do danes ne mogli govoriti, ako bi jim Bog ne bil že prej vdihnil znanja govora. In že podana pravila, ki se oznanjajo po slovnica, so tako plitva, da bi se ljudje naveličali govoriti, ako bi se ravnali po njih. K sreči se rezultati slovniškega preiskovanja niso preveč prenesli v življenje in niso tako nobenemu škodovali. O uboštvu te slovniške strani ne govore samo oni, ki radi malo pozabavljajo čez slovnico, temuč priznavajo to odkrito tudi slovničarji sami. Wunderlich, ki je napisal o nemškem stavku dve debeli knjigi, pravi takole: „Celo polje besednega reda je težaven, malo osvetljen del naše znanosti“ (Der deutsche Satzbau, Stuttgart 1901, I², str. 398). Mnogo slovničarjev je celo mnenja, da za besedni red sploh ni mogoče zaslediti pravil, po katerih se govor spleta (Minor, Delbrück in drugi). Obtožba ne zadeva samo slovenske ali slovanske slovnice, temuč slovniško znanstvo sploh. Besedni red je najzadnje k slovnici pri-

rastli ud in je zato tudi najbolj kilav: v starem in srednjem veku ga je obravnavalo govorništvo, slovnica ga je potegnila nase šele v novem veku; a ostal ji je še do danes tako tuj, da ga vlači kje zadaj kakor kak negoden člen za seboj. Zanimanje preiskovanja besednega reda se je hudo maščevalo nad slovnico, ker vsled tega skladnja (sintaksa) še do danes nima pravega pojma o svojih elementih, na katerih stoji, in še do danes ni prišla do definicije stavka.

Slovenci imamo o besednem redu, razen onega, kar podajejo slovnice, le nekaj drobtin, ktere so našteje v spisku „O stavi dopovednega glagola“ v tem listu l. 1905., str. 162. Izmed drugih slovanskih narodov imajo posebe razpravo o tem edinole Srbohrvatje: „O redu reči u srpskom jeziku“, P. Djordjević, v Glasu srp. kr. akademije 53, II. razred, 35. Besedni red vseh slovanskih jezikov skup je obdelal Dr. E. Berneker, sedaj profesor slovanske filologije na nemški univerzi v Pragi, pod naslovom: „Die Wortfolge in den slavischen Sprachen“, Berlin 1900. Besedni red vseh indoevropskih jezikov je obravnaval v posebnem poglavju Delbrück v knjigi „Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen“, Straßburg 1900, ki je porabil tudi že prej imenovano Bernekerjevo razpravo ter razprave o besednem redu vseh indoevropskih jezikov, kar jih je dotlej izešlo.

Pri besednem redu je treba ločiti dvojno stavo: prosto in neprosto. Neprosto imenujemo ono stavo, po kateri imajo besede vedno enako, stalno, nespremenljivo mesto v stavku: sem štejemo enklitike ali naslonice, ki stoje v vseh indoevropskih jezikih skoro brez izjeme za prvo besedo v stavku; sem spada stava prilastka, prilastkovega rodivnika, partitivnega rodivnika, apozicije; sem devamo dalje stavo nemškega povednega glagola stranskega stavka, ki je stalno na koncu. Vsi ti stavkovi členi imajo v jeziku že sami po sebi določeno, več ali manj nespremenljivo mesto, in jih ne more pisavec po svoji volji postavljati. Prosto pa imenujemo stavo tedaj, kedar nimajo besede same po sebi nobene določene, stalne stave, temuč jim jo določa vsakokratni pomen stavka. Ali nismo storili s to razdelitvijo hudega pogreška proti svobodni stavi, ki je sloveča prednost slovanskih jezikov? Svobodna ali prosta slovanska stava je goljufiga beseda. Ali moremo govoriti o prostosti tam, kjer imajo besede stalno mesto? In da je v gori naštetih primerih v vsakem slovanskem jeziku določena neka posebna stava, ne bo nihče tajil. In kako je s prostostjo tam, kjer določa stavo vsakokratni pomen stavka? Ali se smejo besede staviti samovoljno, brez pravil, brez „reda“? Če je to res, ni treba govoriti o besednem redu; ako pa ni res, ne moremo govoriti o prostosti! Izraz prosta stava pomenja to, da

besede še niso same po sebi razvrščene, postavljene v vedno enako vrsto, temuč da jih mora postavljati pisavec in sicer tja, kjer jih zahteva pomen stavka. Kdo je torej prost? Prost je le jezik, a pisavec je bridko vezan. Koliko votlega ponosa je že vdihnil ljudem napačni pojem prostosti, češ mi Slovani smo ohranili še zlato svobodno besedno stavo, kakor jo je imel sveti praindoevropski jezik in z nami vred stari Indijci, stari Grki in deloma tudi Latinci, dočim so se Nemci, Francozi in Angleži vjeli v okove suženske stalne stave, ki jim brani prosti polet! Vzemimo za zgled, kako se ta prostost napačno pojmuje, srbohrvaškega jezikoslovca Djordjevića, ki pravi (l. c. str. 171), da more imeti kak stavek ktersibodi besedno stavo, ne da bi se mu pri tem spremenil pomen: „Narodna se, n. pr., izreka „Starije (preje po času) je jutro od večera“ može iskazati (izgovoriti) na ovih šest načina:

1. Jutro je od večera starije;
2. Jutro je starije od večera;
3. Starije je jutro od večera;
4. Starije je od večera jutro;
5. Od večera je starije jutro;
6. Od večera je jutro starije. Slobodno je . . .

ovu tročlanu rečenicu (stavek) početi i završiti kojim bilo od njena tri člana, pa da joj značenje u glavnom ostane isto (!).“

Koliko je resnice v tej prostosti, ne kaže samo navadni govorni čut, ampak še najbolj preiskovavec sam, ki je v isti razpravi primere take vrste vklenil v celih 28 pravil! Takim je že davno prav odgovoril Karamzin (1766—1826), reformator sedanjega ruskega sloga, ko je dejal: „Meni se zdi, da obstaja za besedno stavo v ruskem jeziku neki zakon; vsaka stava daje izrazu posebni pomen; in kjer se mora reči: „solnce plodotvoritъ (dela rodovitno) zemljo“, tam je „zemljo plodotvoritъ solnce“, ali „plodotvoritъ solnce zemljo“ napačno. Najboljši, to je, edino pravi red za besedno stavo je vedno samo eden (citāt po Bernekerju, l. c. 22). Vendar moramo že naprej povedati, da pravo pojmovanje besednega reda ne jemlje vse prostosti, nasprotno, v več rečeh jo pripušča celo več, nego marsiktera sedanja slovnica.

V nastopnem spisu se bomo bavili le s prosto besedno stavo, ker le-ta potrebuje občutne pre-vstrojitve, dočim je neprosta stava po spisih p. St. Škrabca, M. Murka in (enem delu) Bernekerja že obdelana in tudi v pisavi vtrjena.

V besedni red ni mogoče kar zviška treščiti ter postaviti pravila, po katerih naj se ravna. Poiskati je treba najprej podstav, iz katerih potekajo pravila kakor voda iz izvira. V ta namen nam je poiskati izvir in kriterij besednega reda.

1. Izvir besednemu redu.

Preiskovanje besednega reda ni prišlo niti tako daleč, da bi se vedelo, v kakem izviru naj se le-ta išče. Vsi pravijo, da v stavku. Čudno ni, da se doslej še niso vspeli višje, ker še ni davno tega, kar niti stavka niso pripoznavali za izvir ali izhodišče skladnje in besednega reda. To prihaja pač odtod, ker imajo slovničarji opraviti navadno le s posameznimi glasovi in črkami, redkokedaj s celimi besedami, zato postanejo tako kratkega pogleda, da ne vidijo čez posamezne besede, in jim je ostala prikrita organizacija besed v stavku in organizacija stavkov v samostojnem govornem odstavku, ki tvori samostojno, popolno celoto. Prvi, ki se je sklonil nad posamezne besede in zasledil njih organsko zvezo v stavku, je bil Viljem Humboldt (1767—1835), ki je postavil stavek za izhodišče skladnje in besednega reda. Ali slovničarjem se ni zdelo verjetno, da bi imele tudi besede kako zavezo med seboj, zato se niso brigali za stavek, in med zadnjimi, ki so se mu še vpirali, je bil tudi naš Miklošič. Zdaj pač ni nobenega več, ki bi ga ne pripoznal za izvir besednega reda. Višje pa preiskovanje ni prišlo, in kakor se uči v teoriji, da je stavek najobsežnejši besedni organizem in cilj sintakse ter zavorlo tega njeno izhodišče (Delbrück, l. c. str. 5; Vondrák, Vergl.

sl. Gr. II., 1908, str. 260; Jagić, Beitr. z. sl. Syntax, Denksch. d. ph. hist. Cl. 46 Bd. 5. Abh. Wien 1899, str. 1, in še več drugih), tako se trudijo tudi v praksi, da bi razložili besedni red iz posameznih stavkov. Ali iz posameznih, iz konteksta iztrganih stavkov se ne da dognati dosti več nego konstatirati, kje stoji ta ali ona beseda; toda za tak uspeh ne potrebujemo slovničarjev, ker vsak sam vidi, če hoče pogledati, kje kaka beseda stoji in kolikokrat. Treba je navodila, kako naj se besede stavijo! In tega nam slovnica dosedaj, z malimi izjemami, še ni podala. Za zgled, kake vspehe sta med drugim dosegla pri takem iskanju dva najmarljivejša slov. preiskovavca, naj navedemo to-le: „Začetna stava glagola je (pri ruskem kronistu Nestorju) najpogostnejša; ... navadno stoji v prosti, rastoči pripovedi ... na prvih 25 straneh ... je med 160 slučaji začetna stava nič manj nego 130 krat zastopana“, Berneker, l. c., str. 1. Kdo ima od štetja boljši pojem o besedni stavi? Razmerje med predmetom (dopolnilom) in glagolom-povedkom razklada Djordjević, med drugim, enako bistrourmno (l. c. str. 211, sl.) tako-le: „U Vukovoj zbirci narodnih poslovica (pregovorov) od 1090 rečenica s pravim predmetom u 635 predmet stoji pred prirokom (povedkom), a u 455 iza njega“. In dalje: „Ali nije tako u drugim izvorima. Dok n. pr. u prozi Dositijevoj, Sime Milutinovića, prote Matije, i u

stihovima Gorskoga Vijenca, i A. Kačića prevladjuje red predmet-prirok, dotle u Brankovu „Putu“, u Zelićevu „Žitiju“, i u Kačićevoi prozi dolaze oba reda podjednako, u Milićevićevim pak i Ljubišinih pripovetkama prevladjuje red prirok-predmet“ i. t. d. Koliko truda za tako konstatiranje, ali koristi nima od tega nihče! Iz stavka je mogoče določiti besedam le obliko, ne pa stave, ker ima svoje korenine v obsežnejšem govornem organizmu, in sicer v samostojnem govornem odstavku ali, če hočete, v govoru.

In kako moremo to dokazati? Na isti način, kakor se dokazuje, da se določa oblika besedam le v stavku in ne zunaj njega, moremo tudi pokazati, da se dá določati stava besed le v samostojnem govornem odstavku in ne zunaj njega, ker je celota besedne oblike stavek, celota besedne stave pa govorni odstavek. V potrjenje prve resnice zadostuje, da pokažemo na dokazovanje Jagićevo (l. c. str. 12), iz katerega prepišemo sem le zaključek, ki se glasi: „Slovniško različna posebnost besed se glede na svojo veljavnost . . . ne dá razložiti zunaj stavka, temuč edino le iz posebnosti in bistva stavka.“ Dalje pravi, „da se vsaka označba, vsaka definicija ali distinkcija glede na pomen kake besedne oblike določa vedno v zvezi s celim stavkom ali najmanj s kakim delom stavka.“ In z isto gotovostjo kakor je izpričano to, moremo izpričati tudi resničnost naše

trditve. Kdor zna opazovati obliko besed, bo znal opazovati tudi stavo besed, njih položaj v govornem odstavku ter s tem odvisnost stavkov med seboj in njih organsko zvezo v samostojnem govornem odstavku, ker je šele ta popolna celota sama zase, imajoč vzroke besedne stave v sebi, in ne stavek, kakor se sedaj trdi v slovniškem znanstvu. Kakor se n. pr. besedi „očetom“ določi še-le iz stavka, kako obliko ima, kak pomen, i. t. d. in ne pove tega beseda sama, tako ne pove stavek sam, kedaj naj kako besedo postavim na začetek ali na konec ali kam drugam in kako naj jo povdarjam, temuč kaže to šele več stavkov skupaj, predstoječa situacija, ali kratko rečeno, tista celota, v kateri ima stavek svoj izvir. Ali mi kaže stavek sam, kedaj naj postavim na prvo ali zadnje mesto besedo ali povdar n. pr. v stavku: Prinesi vodo? Šele zveza z drugimi stavki pove, kedaj naj pravim: Prinesi vodo, kedaj: prinesi vodo, ali: vodo prinesi, ali prinesi vodo. En sam pogled v človeški govor nam že dosti očitno pokaže resničnost naših besed. Vzemimo en samostojni odstavek n. pr. iz Jan. Trdine, Bajke in povesti, I. str. 79., da se pre-pričamo o tem.

„Rajska ptica.

Bil je imeniten grof. Ta grof je šel v Gorjance na lov. Velika družba prijateljev in lovcev ga je spremljala. Grof ugleda medveda in skoči za njim.

Medved šine v goščavo, grof za njim. Medveda izmanjka in grof vidi, da se nahaja v neznanem kraju, po katerem še nikoli ni hodil“ itd.

Kake slovniške prikazni se dadó brati v tem govoru in sploh v vsakem človeškem govoru vsakega, recimo vsaj indoevropskega jezika? Mi hočemo povdariti te, ktere potrebujemo za dokaz naše trditve. Najprej, kar nam pade v oči, je to, da so vsi stavki v zvezi med seboj: vsak stavek stoji z ozirom na drugega, in to tako, kakor ga drugi določa in zahteva. Kakor hitro je bil izgovorjen v tej obliki prvi stavek, je bila s tem že določena stava za drugega, v drugem za tretjega, in ta določba sega tako daleč, dokler se govor nanaša na smer prvega stavka (= samostojni govorni odstavek). Drugi stavek je glede na prvega mogoč samo s to stavbo; torej se more stava tudi samo iz zveze s predstoječim presojati. In kako organsko so sklenjeni med seboj, vidimo iz tega, da je zveza takoj pretrgana, ako se le en stavek narobe postavi. Da bi prav to očitneje pokazal, sem nalašč izbral ta odstavek, ker je tretji stavek v njem napačno postavljen in bi se moral glasiti: „Spremila ga je velika družba prijateljev in lovcev“, ker kontekst ne daje povdarka besedi spremila, temuč: velika družba prijateljev in lovcev. In kdor ne more verjeti, da je med stavki zveza, naj obrne sedaj vse druge stavke na ta način, kakor je postavljen tretji v od-

stavku, in bo videl, kaj bo to pokazalo: Bil je imeniten grof. V Gorjance na lov je šel ta grof. Velika družba prijateljev in lovcev ga je spremila. Medveda ugleda grof in za njim skoči. V goščavo šine medved, za njim grof, itd. Vsak vidi, da bi bili ti stavki le tedaj prav, če bi vprašali: Kam je šel grof; kdo ga je spremil, kaj je ugledal grof, itd.; toda z ozirom na našo situacijo niso prav postavljeni, kar je najočitnejši dokaz, da obstaja zveza med stavki. In vendar bi morali biti tudi tako prav postavljeni, in ne samo to, temuč bi jih mogli popolnoma samovoljno še vse drugače obračati in bi morali biti vedno prav postavljeni, ako bi bil resničen nauk sedanjih slovničarjev, da je stavek popolna celota, ki ni od nikogar odvisna in z nikomer zvezana. Poizkus na govoru nam kaže, da ima take lastnosti, kakor jih pripisujejo stavku, šele zveza stavkov skupaj, to je samostojni govorni odstavek. Ta je šele popolna celota, samostojen organizem, ki more razložiti vse slovniške prikazni, in se sme torej imenovati cilj in višek sintakse. Stavek je le en del celote, en člen ali ena celica organizma, ki zase še ne more bivati, temuč mora stopiti v zvezo z drugimi stavki, ki eden v drugega vklenjeni tvorijo neko telo. Stavek je z govorom (govornim odstavkom) nekako v takem razmerju, kakor je beseda s stavkom. Matematično bi se glede na medsebojno odvisnost izrazilo to tako-le:

Beseda : stavek = stavek : govor.

Ko smo tako vzeli stavku veljavo, ki jo je dosedaj vžival pri razlagi besednega reda, ter mu pustili čez le razlago besednih oblik, še nismo s tem rekli, da bi ne imel pri besednem redu prav ničesar govoriti. Biti more tudi stavek izvir besednemu redu, to pa takrat, kedar je po svoji obliki sam v sebi tako zaključen, da ne potrebuje nobenega stavka ali nobene predstoječe situacije, na katero bi se nanašal; torej, kedar ima iste pogoje, kakor samostojni govorni odstavek, n. pr. stavki splošne vsebine: Vsaka reč ima svoj konec; Sina ženi kad hočeš, a kćer udaji kad možeš, srb. n. pr. itd. To je ravno tako, kakor je že tudi posamezna beseda lahko stavek, kedar namreč stoji v taki zvezi, da more že sama vse izraziti, kar se v umevanje potrebuje, ako na primer na stavljeno vprašanje, odgovoriš: „bom,“ „grem“ itd., so te posamezne besede že stavki. „Vsak govorni izrek je po namenu govorečega že cel stavek. V izrazih hvala! požar! pst, hop! itd. je vedno že vsebina celega stavka,“ pravi glede posameznih besed Jagić (l. c. str. 11, 12).

Iz tega potemtakem spoznavamo, da je treba stavke glede na njih besedni red deliti v samostojne in nesamostojne. In one lastnosti, ki jih slovničarji pripisujejo stavkom sploh, morejo imeti le samostojni stavki. Nesamostojni imajo te lastnosti šele po zdru-

žitvi v en samostojni odstavek. Brez teh resnic, ki smo jih zgoraj našteli, ni mogoče razložiti najkrajšega in najpreprostejšega stavka. Za zgled, kako pojmuje pisano besedo oni, ki ne vé, da so stavki po besednem redu organsko združeni in da eden drugemu razlago in pomen podajajo, nam more služiti sloveči fonetik našega časa, E. Sievers, ki v svoji knjigi *Grundzüge der Phonetik*⁵, str. 230, odreka pisavi možnost, da bi izrazila naš govor v tem pomenu, kakor ga hočemo mi sporočiti; „pisava,“ pravi, „sploh ne more ali pa more le na čisto nepopoln način, vezati (stavke) tako, da bi bili umljivi; zato postavlja v eno in isto vrsto brez razločka večinoma čisto različne stavke, ki imajo enako besedno razpostavo. Zato ima taka besedna stava vedno več pomenov in ni nikoli enakovredna resničnemu stavku govorne besede (!): pomen se mora šele po razlagi (interpretaciji) najti. Tako ima besedna stava „on ima knjigo“ („er hat das Buch“) tri vsebinsko čisto različne pomene, kakor to ali ono besedo poudarjamo: ón ima knjigo; on imá knjigo; on ima knjigo.“ — Odgovor: Pisava veže med seboj stavke z besedno stavbo in sicer tako, da imajo pisane besede samo tisti pomen, kakor govorne. Da je temu res tako, se prepričamo iz tega, da moramo besede takoj drugače postaviti, če jim hočemo dati drug pomen. Kdor ne pripoznava važnosti besednega reda, mora ob-

upati nad pisavo, ker se sicer ne dá ne pisati ne interpretirati. Ravno glede interpretacije vprašam: odkod pa vem, kako naj interpretiram, da bom dobil tisti pomen, ki ga je pisavec hotel dati? Ali si to kar na celem izmislim? Tega ne pove nobeden drugi nego predstoječi stavki, združeni po primerni stavi.

Sè zavračanjem napačnih pojmov o stavku še nismo pri koncu. Z nenatančnim pojmom je združena v slovniških spisih tudi nenatančna definicija stavka. Dasi splošno priznane definicije stavka še nimamo (Delbrück, l. c. III. del, str. 4), je vendar čudno, da se vjemajo slovničarji glede pojmovanja stavka ravno v tistem, kar je očitno napačno, namreč v tem, da bi bil samostojna celota, najvišja besedna zveza, s katerim more imeti sintaksa in še posebej besedni red opravka. Že prvi, ki je izrekel definicijo stavka, Dionysios Thrax, izraža to lastnost, ko pravi: „Stavek je zveza besed, ki izražajo neki zmisel, ki je sam v sebi popoln“ (*διάνοια αὐτοτελής*), kar je prestavil za latinsko slovnico filolog Priscianus z besedo „perfectam sententiam demonstrans“ (Delbrück, l. c. I., str. 73). Ta del definicije se je obdržal v slovniškem znanstvu do današnjega dne; in še sedaj najveljavnejša definicija, ko jo je podal znani germanist Paul, obnovil z nebstevno popravo Delbrück (l. c. I., str. 75) in jo pred nedavnim časom (1907) v slovansko primerjavno skladnjo vvedel tudi Vondrák (l. c., str. 260 sl.),

povdarja isto trditev: „Stavek je v artikuliranem govoru izrečen izraz, ki ... velja za govornika in poslušavca kot zvezana in v sebi zaključena celota“ (ein zusammenhängendes und abgeschlossenes Ganzes). Ta definicija more pač veljati za samostojne stavke, nikakor pa ne za nesamostojne. Pri teh je, kakor smo zgoraj videli, nemogoče govoriti o celoti, ki bi bila po obliki ali vsebini v sebi zaključena, popolna. In da je mišljena tu po vsebini zaključena, popolna celota, pripominja Delbrück v III. delu svoje skladnje, str. 4, izrečno. Kakšna celota pa bi stavek potem bil? Biti ne more drugačna nego glasovna celota, „v sebi zaključena glasovna skupina,“ kakor jo imenuje zgoraj omenjeni E. Sievers. Zakaj človeški govor je sukcesivno (zapovrstno) postavljanje besed, da izražamo kos za kosom tisto, kar um v celih idejah (mislih) pred seboj gleda. Ker pa ima govor veliko enakih besednih plemen, mora biti med njimi neki red, ki je dosežen s tem, da se besede razvrste v razmerje osebka in povedka. Skupine z osebkom in povedkom tvorijo neke presledke; in besede, ki se nahajajo med temi presledki, tvorijo stavek (nesamostojni). Celota ali bolje enota, ki jo ima stavek, je torej glasovna ali besedna, ne pa vsebinska ali oblikovna. In definicija stavka bi bila po Sieversu, ki jo je izmed jezikoslovcev, če že ne popolnoma bistveno pa vsaj najboljše zadel, sledeča: „(Stavek je) vsaka v sebi za-

ključena glasovna skupina, ki daje, kedar je v gotovi zvezi, govoru ali sploh situaciji pravi pomen.“ (Der Satz ist eine jede in sich geschlossene Lautmasse, die in einem gegebenen Zusammenhang, sei es der Rede, sei es der Situation überhaupt, einen bestimmten Sinn zum Ausdruck bringen soll, l. c. 229.) Iz povedanega je tudi očitno, zakaj smo dali temu spisku naslov: besedni red v govoru, in ne: v stavku, kakor se navadno po slovnicač bere.

2. Kriterij besednega reda.

Glede kriterija ali merila se slovničarji vjemajo v tem, da ga je iskati v stavčnem povdaru. Toda veliko je zmot glede tega, kdo stavčni povdar nosi, kje stoji in kakšen je. Kdo nosi stavčni povdar in kje more stati? Na to vprašanje bo znal odgovoriti tisti, ki vé, kaj je bistvo govora. Mi smo pokazali že v prvem delu, da je bistvo govora organska vez besed v stavkih in stavkov v govoru. Organska vez besed — to se pravi, da besede same po sebi nič ne pomenjajo, temuč da dobe svoj pomen, t. j. povdar ali *nepovdarjenost*, edinole v stavkovi zvezi. Pomen se torej ne drži besede, temuč vsled stave drugih besed šele pride nanjo; po stavi besed se spreminja tudi njih pomen. Zato more biti beseda, ki je bila v prvem stavku najmočnejše povdarjena, v drugem brez povdarka, ali pa narobe. In za to lastnost besed, ki

imajo vse, kar pomenjajo, le iz medsebojne zveze, je zelo primeren izraz organska vez, vzet iz življenjskega sveta. Poznamenovanje je prvi zanesel v slovnico Jakob Grimm (Wunderlich, l. c. I, str. XIX), ki je stavek imenoval organizem; a z boljšim imenom ni zanesel boljšega pojmovanja. Slovničarji so sicer rabili dobri izraz, a samo kot navadno frazo, pojmovali pa so stavek in govor še vedno po starem, v svojem začetku Aristotelovem načinu, kot tehnično, ne kot organsko zgradbo. Po Aristotelu je govor tehnični sklad besed, pri katerem so posamezni stavkovi kosi položeni eden vrh drugega, ki jim je za podlago osebek, imenovan vsled tega ὑποκειμενον, kar je Boethij prestavil za latinščino: subjectum. Popolnoma v duhu tega pojmovanja so dali grški slovníčarji pozneje onemu delu slovnice, ki o tem razpravlja, ime συνταξις, t. j. sestava. Po tem naziranju imajo besede govora vse svoje lastnosti same po sebi, tako da jim zveza, kedar stopijo vanjo, nič ne pridá in tudi nič ne odvzame. Beseda se tu primerja neorganskemu kosu, ki ostane v zvezi kos zgradbe, a ne člen organizma. Dasi je z novim izrazom ovrigel to pojmovanje že Grimm, se je vendar ohranilo v svojih posledicah v vseh slovnících do današnjega časa. Delbrück (l. c. III. del, str. 110, l. 1900) trdi za vse indoevropske jezike, da imajo besede same po sebi svoj pomen v govoru. On deli besede

v tri vrste (podobno za njim tudi Djordjević, l. c. str. 187): v one, ki nosijo na sebi močni povdar (Hochton); v one, ki imajo srednji povdar (mittlere Betonung); in v one, ki so brez povdarka (tonlos). K prvi skupini šteje: samostavnike, pridevnike, večino zaimkov, predloge in nikavnice. K drugi skupini šteje: za gotove slučaje zvavnik in glagol. K tretji skupini: indefinitne zaimke ter povedni glagol v glavnem stavku (to zadnje v III. delu, str. 58). Kako se da dokazati napačnost tega pojmovanja? Ako bi imele besede v govoru same po sebi svoj pomen, bi se morali glasiti v govoru vsi samostavniki in pridevniki enako močno povdarjeni, vsi glagoli enako slabo povdarjeni; z eno besedo: vsa besedna plemena ene in iste vrste enako naglašena. Dalje bi noben glagol ne mogel imeti močnejšega povdarka kakor samostavnik, in narobe, noben samostavnik slabšega od glagola. Ali da temu ni tako, bo pritrdil vsak, ki ima še uho in je že slišal vsaj enkrat en človeški govor. Ako pogledamo zgoraj natisnjeni odstavek in ga beremo, kakor se govori (ker drugačno branje je spakovanje), bomo videli, da je v prvem stavku povdaren samostavnik grof; toda v drugem stavku isti samostavnik že nima več povdarka, temuč ga ima beseda na lov. Ta stavek ima tri samostavnike, toda kdo si bo upal reči z Delbrückom, da so vsi trije enako močno povdarjeni? V zadnjem stavku vidimo,

da je povdarjen glagol, dočim stoji njegov tekmeč-samostavnik nepovdarjen zraven njega: „Medveda izmanjka in grof vidi.“ Tako nam ovrže to naziranje ne samo naš zgorajšnji primer, temuč vsak govor vsakega jezika. Dasi si bo vsak mislil, da je to naziranje že na prvi pogled neresnično, so vendar posledice, ki potekajo iz njega, še globoko vkoreninjene v slovniških spisih in to tudi v slovenskih. Iz tega naziranja se je izcimilo več trditev, ki se še danes oznanjajo po slovnica. Če so namreč besede v govoru same po sebi to, kar so, sledi iz tega, da so vsi stavki enaki ali vsaj podobni in da mora biti potemtakem stavčni povdar vedno na enem in istem mestu in da je mogoč ter merodajen za stavke neki „normal“, po katerem se dado presojeti. In izvajajoč posledice iz tega naziranja so res prišli do sledečih neresničnih trditev. Delbrück sam trdi sledeče: „Za vse indogermanske jezike se dá postaviti . . . načelo, da stoji povdarjena beseda na začetku stavka“ (l. c. III. 81), kar je povzel Berneker za slovanske jezike, z izrečno pripomnjo, da po Delbrücku: „Splošno pravilo je, da stopi . . . vsaka posebno povdarjena beseda na začetek stavka“ (l. c. 95, 6, 13). Podobne misli se drži srbohrvaški preiskovavec Djordjević, ki pravi, da je stavčni povdar na začetku stavka krepak, na koncu pa šibek (l. c. str. 185). In za slovenščino je trdil to p. Lad. Hrovat, Pravila za pisavo², 5:

„Najvažniše je prvo mesto, zato se stavi le-sem naj tehtniša beseda; po tem je zadnje; po sredi pa se vvrstijo šibkeje besede.“ Slično trditev je dr. J. Sket iz Janežičeve slovnice šele v najnovejši (9.) izdaji izpustil, dočim je stalo še v 8. izdaji na str. 266: „Najimenoitnejše je prvo mesto, potém zadnje; najmanjše veljave v stavku je sreda.“ — Nadaljnje posledice tega naziranja so razni „normali“, ktere so postavili kot merilo besednega reda. Za indoevropske jezike postavlja Delbrück sledeči „normal“: „Najvažnejša beseda ... je osebek, za njim pridejo ostali neglagolski členi stavka, na koncu stoji ... povedni glagol“ (l. c. III., 110). Jezikoslovec Adelung je postavil normal: osebek + glagol, opirajoč se na logiko (!) (Wunderlich, l. c. I², 412). Isti normal postavlja za srbohrvaščino Djordjević: „U srpskom je jeziku ... red reči (besed) ... u glavnom onakav, kakav se zamišlja, da je bio u zajedničkom (skupnem, t. j. pra-indoevropskem), jer i u njemu vidimo, da na prvo mesto dolaze reči za podmet (osebek), a na drugo reči za prirok (glagoli).“ In kako to dokazuje? „Rečenice,“ pravi, „n. pr. Varvara vari, a Savica hladi, Nikolica kusa; Sunce grije, kiša ide, djavoli se legu; Oči su voda; Brat je mio; On će biti bogat; On palí, on žarí; Gizda lomí, a glad morí — običnije su i češće (torej to je dokaz, ker je več teh nego onih; ali je preiskovavec mar preštel vse srbske

stavke?! od rečenica: Nije poginuo zajam, nego vračanje; Vuče se reč za njim; Vrijedi roba i. t. d.“ (l. c. str. 192). Dokaza ne napravi množina, temuč razlog! Tak normal je podlaga, kakor bomo pozneje videli, tudi besednemu redu v Janežič-Sketovi Slov. slovnici.

Iz ovrženih trditev je potemtakem očitno, da stavčni povdar ne stoji samo na nekterih mestih, temuč more stati na vsaki prosti (orthotonski) besedi. Nosi ga pa ona beseda, ktera podaja jedro stavkovega pripovedovanja. Ker so vse besede organsko zvezane med seboj, je s tem tudi stavčni povdar organsko zvezan z vsemi besedami v stavku, tako da so mu vse besede podrejene. Vsled tega je iz besed, njemu podrejenih, že naprej preračunjeno, kje mora stati; in vse besede pred njim mu pripravljajo pot, in besede za njim ga pojasnjujejo, razlagajo in delajo umevnega: on je izraz, reprezentant celega stavka; zato pa podlaga vsemu besednemu redu. Po njem se ravna vsa različnost stave, kakor bomo takoj videli. Po tem, ali stoji stavčni povdar na začetku, na koncu ali kje drugod v stavku, se sodi stava vseh stavkovih členov. Preden pa hočemo to natančneje pokazati, se moramo ozreti na dve zmotni trditvi, po katerih se presoja različna stava besednega reda, to je na trditve Djordjevićeve in one v Janežič-Sketovi Slovenski slovnici. Djordjević obravnava to vprašanje, ko razlaga, kako se besede v stavku ve-

žejo (l. c. str. 173 sl.). Besedni red onih primerov, v katerih stoji stavčni povdar navadno na koncu, imenuje naraven (redovan); red onih pa, v katerih stoji stavkov povdar pri začetku, imenuje obrnen (obrnut). Da bi dokazal te trditvi, se poslužuje razlage, da je v prvem slučaju red zato naraven, ker si slede besede tako, da stoje najprej znane po tem neznane; v drugem slučaju pa ravno narobe: najprej neznane potem znane — razlog, ki si ga bolj nesrečnega ne moremo misliti, ker je, kakor bomo videli, to pravi *circulus vitiosus*. Prvi slučaj obravnava tako: kar je govorniku in poslušavcu znano, pravi, služi za podlago temu, kar je še neznano; in tako stoji v stavku to, kar je znano, spredaj; neznano pa zadaj. Prva polovica stavka mora obsegati „nešto iz sadašnjosti, obično, i govorniku i slušaocu poznato“ (str. 174). Prav zabavni so dokazi, s kterimi hoče to podpreti. „Od 253 junačke pesme u tri knjige Vukove — 50 pesama, cela dakle petina, počinju se stihovima čije su prve reči: Vino pije ili vino piju (taj i taj junak), t. j. opisom onoga što je najpoznatije i što obično rade junaci kad nisu u boju (!), jer se na to i najzgodnije može nadovezati potonji razgovor medju junacima (str. 175). Dalje: „Najčešći je zatim početak — opis ili pomen vremena („Još zorica ne zabijelila“), u kom se radnja vrši, opet dakle ono, na što se dalje pričanje najprirodnije može nastaviti.“ Dalje:

„Od 50 pripovedaka u Vukovoj zbirci 30ih se počinje prirokom od glagola biti (esse) u njegovu najširem značenju („Bio jedan čovjek“). Da bi nam mogao pričati što o nekom čoveku, o nekom caru, o kojima pre toga ništa ne znamo — i počinje idejom same egzistencije: kad je reč o prošlosti, nešto je moralo biti (!)“ Sploh se „rečenica“, pravi, „u običnom psihološkom redu može početi kojim bilo članom svojim, samo ako on kazuje što ranije ili bolje poznato, na što se dalje kazivanje može nastaviti“ (str. 176). To so torej razlogi za naravno stavo. Ko bi imeli vsi stavki to stavo, bi se z razlogom znanega — neznanega še nekaj podprlo; ali tu pride slabost tega dokaza: kako naj sedaj iz tega dokaže obrnjeni red? „Ima i slučajeva,“ pravi preiskovavec, ko prihaja k dokazu obrnjenega reda, „u kojima se najpre kazuje ono što je novo, manje poznato, pa tek za njim ono što je boljše poznato, obično“ (str. 179) — torej najprej konec, potem začetek! Ako preiskovavec sam pravi, da mora biti v prvem slučaju znano vzrok neznanemu, se mora v drugem slučaju, če hoče biti dosleden, spustiti do protislovne trditve: da je neznan vzrok znanemu — *circulus vitiosus*, ki podira vse dokazovanje! In za prvi slučaj izrečno pripominja, da je „potreban najpre neki pristup onom što se želi kazati; treba se nasloniti na nešto poznato, da bi se moglo doći do nečega manje poznatog,

novog ili i sasvim nepoznatog“ (str. 174) — ako je prvo resnično, ne more biti drugo, in narobe! In na kaj se preiskovavec opira, da bi rešil svojo trditev? Pravi, da narod, jezik napačno stavi tako najprej neznano, potem šele znano, a to iz tega vzroka, da more krepkeje povdariti, bolj naglasiti! „Kad razgledamo ove . . . rečenice, u kojima stoji na prvom mestu ono što bi trebalo da je na drugom (!) . . . uverićemo se, da je na svima ovim mestima i psihološka i gramatička inversija s toga, što je tu svuda iskazivanje mnogo jače, mnogo življe, nego u običnom, redovnom, redu reči“ (str. 182). Torej če hoče srbohrvaški narod govoriti živeje, s povdarkom, mora delati napake, gramatično in psihološko (!) inversijo! Toda stavkov take vrste nima samo ta jezik, temuč vsi slovanski in vsi indoevropski jeziki — in pri tem ne delajo napak; napako je naredil le Djordjević v razlagi te vrste stavkov. Dokaz, kako se učenjak lažje moti nego narod, nam podaja Djordjević sam v ravno tej razlagi, kjer vidi v prelepi pesmi „Smrt majke Jugovića“ krepke, žive povdarke na začetnih besedah, ki razen v prvih dveh verzih sploh stavčnega povdarka nimajo. Stavčni povdarek je na onih besedah, ki so razprostrto tiskane:

Daleko je snae ugledale,
Malo bliže pred nju išetale:
Zakukalo devet kukavica,

Zaplakalo devet sirotica,
 Zavrištalo devet dobri konja,
 Zalajalo devet ljuti lava.
 Zaklikltalo devet sokolova;
 I tu majka tvrda srca bila.
 Da od Srca suze ne pustila. (Str. 182, 183).

S trditvami srbo-hrvaškega preiskovavca smo se zato bavili tako na dolgo in široko, ker je podobna razdelitev podlaga razlaganju tudi slovenskega besednega reda v Janežič-Sketovi Slovenski slovnici. Podobno tistemu, kar imenuje Djordjevič naravni besedni red, ima tudi Sket: naravni red; za Djordjevičevo obrneno stavo ima Janežič-Sket: umetni red. „Naravnega reda se držimo, kadar vrstimo besedo za besedo, kakor se rodi misel za mislijo; kadar pa hočemo na kak posamezen člen v stavku obrniti pozornost, tedaj razpostavimo besede po umetnem redu ter jih vrstimo po njih važnosti v govoru“ (9. izd., str. 274). Načrt naravnega reda ima po Janežič-Sketu sledečo obliko (povzemam le bistvene stavkove člene): osebek + povedek + povedno določilo, n. pr. Mavrica se imenuje božji stolec. Pri tem je poglobitno, da je osebek prvi; povedno določilo se s povednim glagolom lahko menjava, n. pr. Solnce razvedri oko ali: Denar železne duri prebije; ravno tako stoje prilastki in prislovna določila lahko pred besedo ali za besedo, ki jo določajo (str. 275). Pri

umetnem besednem redu pa postavlja Janežič-Sketova slovnica za poglavitno to, da je povedek ali povedno določilo na prvem mestu, osebek in drugi členi stoje pozneje, n. pr. Velik dar božji je materin jezik; ne vžge se ogenj brez drv itd. K umetnemu redu šteje tudi pridevnik, dopolnilo, prislovna določila, če stoje na prvem mestu, kar pa je za nas brezpomembno (str. 279, 280).

Tej razdelitvi besedne stave se vidi na prvi pogled, da je še ostanek zgoraj ovrženega starega naziranja, ki mu je osebek počelo vsega stavkovega vstroja in tudi besednega reda v stavku, in imenuje normalen (naša slovnica: naraven) tisti red, kjer stoji: osebek + povedek, ter je zato prisiljeno imenovati red: povedek + osebek umetno stavo. V korenini smo ovrgli to razdelitev že zgoraj, moremo jo pa tudi še posebej sè zgledi in z razlogi, na ktere se sama opira. V naravnem redu, pravi naša slovnica, se vrstijo besede za besedami, kakor se rodi misel za mislijo. Kak razlog ima slovnica, da odreka isto lastnost zgledom umetnega reda? Ali so zgledi, ki so škodli k umetnemu redu, kakor n. pr. Ne vžge se ogenj brez drv; Letal visoko, padel globoko; Ne pečaj se s hujšim od sebe; Popotniki in gostje smo na zemlji; Prestrašna korenina vsega zla je pohlep; Molitev je vsake krščanske hiše najboljša varhinja; Najlepša sreča je v naročju božjem; Stare

smrt pokosí, mlade postreli; Na domačem pragu se petelin lahko repenči; Med cvetje se skrivajo tudi strupene kače (navel sem razen verzov, ki ne služijo v zgled besednega reda vse primere za samostojne stavkove člene; str. 279, 280) — ali so torej ti zgledi morda „prisiljeni“, in se v njih besede ne vrste tako kakor misli? Saj jih v drugačni obliki izreči sploh mogoče ni, torej so pač prav tako naravni kakor n. pr. zgledi: Ne prevzemi se v dobri sreči; Sramežljivost je temelj vseh čednosti; Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo itd. (str. 275, 276) —, ki so prišteti med naravne! Razlog, ki ga podaja slovnica za to razdelitev, da se po umetnem redu „obrne pozornost na kak posamezen člen v stavku“, nima veljave, ker se pozornost obrača samo z naglašenimi besedami, slovnica pa šteje sem vse povedke, ki stoje pred osebkom, brez razločka, so li povdarjeni ali nepovdarjeni. — Sebi v ponižanje moram priznati, da sem se v že zgoraj omenjenem spisku o povednem glagolu tudi jaz držal te Janežič-Sketove razdelitve, iz česar se lahko sklepa, da takrat še nisem prišel na te najdbe, ki jih sedaj pripovedujem.

Ena resnica pa se svetlika med trditvama omenjenih preiskovavcev, ki jo oba čutita, da je namreč ves vstroj besednega reda odvisen od dveh različnih faktorjev, zato izrazi: naraven — obrnen: naraven — umeten. Toda kdo sta ta dva faktorja? Dve raz-

lični stavi stavčnega povdarka. Iz tega, ker so stavki po obliki in po vsebini med seboj organsko zvezani ter je stavčni povdar glava vseh členov v stavku, kakor že iz povedanega vemo, sledi, da ima zato stavčni povdar vsakega stavka neko razmerje do predstoječega stavka, ali recimo splošno, do predstoječe situacije: v njej se že dadó brati lastnosti prihodnega stavčnega povdarka. Iz tega razmerja se dasta posneti sledeči dve imenitni resnici. Za stavčni povdar je dvoje mogoče: biti more v predstoječi situaciji že obsežen ali ni nič obsežen. Ako v pripovedovanju prejšnje situacije še ni nič obsežen, tako da se iz nobene besede v nji ne more pričakovati, stoji le-ta na koncu stavka (imenujem ga nepričakovani stavčni povdarek). Ako pa je le-ta v pripovedovanju predstoječe situacije že obsežen, tako da se da iz nje že pričakovati, stoji v začetku stavka (imenujem ga pričakovani stavčni povdarek). To dvoje: pričakovani, nepričakovani stavčni povdarek je kriterij bes. reda. To je ključ, ki nam odpira presojo stavčnih povdarkov, ž njimi pa stavo vseh, njim podrejenih besed v stavku. Morebiti ne bo komu vseh ime: pričakovan, nepričakovan; ali jaz za sedaj ne morem z boljšim postreči. Pomni pa naj se dobro, da je stavčni povdarek z ozirom na predstoječo situacijo pričakovan ali nepričakovan. Preizkusimo ta dvojni stavčni povdarek na zgledih. Vzemimo naj-

prej neko bajko (iz Trdine, l. c. str. 1), v kateri pripoveduje skoro vsak stavek novo stvarino, ki v predstojem še ni nič obsežena, zato stoji stavčni povdarek iz večine na koncu: „Dokler so bili ljudje še ajdje, niso vedeli, kako je Bog svet ustvaril, pa so si pripovedovali to tako, kakor jih je učila kriva vera.“

V prvem (stranskem) stavku je stavčni povdarek na koncu, ker je ta stavek začetek pripovedovanja in se torej le-ta ne more nanašati na nobeno besedo predstoječe situacije, ker sploh nobene ni; drugi stavek („niso vedeli“) ima že pričakovani stavčni povdarek, ker iz tega, če so bili ajdje, sledi, da niso vedeli (ne pa: da so vedeli = nepričakovani stavčni povdar), kako je Bog svet ustvaril. „Svet ustvaril“ je zopet nepričakovan stavčni povdar, ker v prejšnjem stavku še ni bilo nobene besede o njem. Enako nepričakovan stavčni povdar: „pa so si pripovedovali to tako“. V sledečem stavku pa je Trdina postavil besede že po moderni maniri, po kateri glagol ne sme na konec, zato je napačno: Kakor jih je učila kriva vera, temuč mora stati: kakor jih je kriva vera učila, ker iz prejšnjega, če so bili ajdje, sledi, da so pripovedovali tako, kakor jih je kriva vera učila, torej je na „kriva vera“ pričakovan stavčni povdarek.

„Mislili so, da je Bog od konca spal. Ko pa je prišel čas, da se je zbudil in se je začel ozirati, ustvaril je (enklitik ne bomo popravljali, ker vsak

sam vé, kako je zdaj prav, ko smo opustili hrvaško enklitiško stavo in se oprijeli zopet domače!) njegov prvi pogled našo lepo zemljo, njegov drugi pogled naše preljubo solnce, njegov tretji pogled našo prijazno luno, vsak poznejši pogled pa bliščečo zvezdo.“

V teh stavkih je stavčni povdarek zopet povsod nepričakovan in zato na koncu.

„Bog se je začudil čudnim rečem, ki so jih ustvarile njegove oči, in jih je hotel razgledati. Ali kolikor dalje je prišel, tem več je bilo zvezd, ker so se vsak trenotek za eno pomnožile. Bog se je naveličal potovati in se je vrnil nazaj na našo zemljo. Z obličja mu pade na zemljo kaplja potu in iz te kaplje se je rodil prvi človek.“

Zadnji trije stavki tega odstavka imajo zopet nepričakovan stavčni povdar, zato je stava, kakor nam je že znano, na koncu. O drugih stavkih pa moramo podati še pojasnitev; preden pa bomo o njih govorili, hočemo podati še zgled, kjer je stavčni povdar pričakovan, torej na začetku stavka:

„Beraški stan najlepši stan; tič pod nebom ne živi tako brez skrbi, kakor berač postopač. Dela nič, davka nič; toča mu ne škodi... in goveje kuge se mu ni bati.“ (I. Stritarja zbr. sp. III. 210.) — Vse te povdarjene besede na začetku slede iz prvega stavka, kjer se pravi, da je „najlepši stan“ — v tem je obseženo vse nadaljnje pripovedovanje.

Tako je z dvema različnima stavčnima povdarkoma ne samo v našem jeziku, temuč v vseh, recimo vsaj indoevropskih jezikih, ktere preskušati pa ne spada pod naš namen. Dolžni smo dati samo za srbohrvaščino kak zgled, ker smo se zgoraj bavili s preiskovanjem srbohrvaškega besednega reda. Vzemimo iz Vuka Št. Karadžića, srp. nar. prip. i zag., Biograd 1897, str. 27:

„Podje nekakav car sa svojom ženom i sa kćerjom da se šeta po moru na ladji. Kak malo odmaknu od brijega onda dume vjetar pa ga baci čak u nekakvu zemlju dje se o njegovu carstvu ništa i ne čuje. Kad izidju na suho, on nije smio ni kazati da je car, a novaca nijesu imali sa sobom ništa, a ne znajući nikaka zanata, nijesu se mogli drukčije hraniti nego se on najmi da čuva seoska goveda. Pošto tu prežive tako nekoliko godine, ugleda sin cara od one zemlje njegovu kćer, koja je bila vrlo lijepa i već dorusla do udaje (možitev), pa kaže svom ocu i majci da se... će oženiti do kćeri govedara iz toga i iz toga sela. Otac i mati i drugi dvorani stanu ga odvracati da se prodje te sramote... Ali sve zaludu (zastonj)! kad već vide da drukčije ne može biti, onda car pošlje jednog svog vezira da javi govedaru da će car da mu uzme kćer za sina.“ Vsi stavki imaju doslej nepričakovan stavčni povdarek,

zato stoje vedno na koncu. „Kad vezir otide i javi to govedaru, a govedar ga zapita: (do tu zopet nepričakovan stavčni povdarek); „Kakav zanat (opravek, rokodelstvo) zna carev sin?“ (Tu stoji stavčni povdarek na začetku, dasi nepričakovan, ker je umetno postavljen, kakor kaže kontekst, da spravi vezirja v začudenje. Temu primerno je postavljen tudi odgovor): „Vezir se upropasti: „Bog s tobom, čoeče! Kako će carev sin znati zanat? Što će zanat carevu sinu? (Tu je što će zopet pravilno na začetku, ker sledi iz tega, če je kdo carjev sin, da mu ni treba znati rokodelstva; zato vprašanje: kaj mu hoče?) Zanate ljudi uče da se hrane njima, a carev sin ima zemlju i gradove! Govedar kaže opet: „E, ako ne zna nikakva zanata, ja mu ne dam svoje kćeri!“ Vezir se vrati, te kaže caru šta govori govedar.“ Tu bi moralo stati „govedar“ pred „govori“, ker je govori nepričakovan stavčni povdarek. „Sad postane čudo još veće. Oni su mislili, da će to za govedara biti najveća sreća i dika, što mu carski sin uzme kćer, a on pita kakav zanat zna carski sin!“ — Tu je zopet pravilno pričakovani stavčni povdar, ker sledi iz prejšnjega stavka.

Iz podanih zgledov smo dovelj spoznali lastnosti obeh vrst stavčnega povdarka. A k natančnejšemu spoznanju stavčnega povdarka moramo tu še

nekaj omeniti. Na teh zgledih smo opazovali, da stoji nepričakovani stavčni povdar skoro mehansko na koncu, pričakovani stavčni povdar pa na začetku. A vedno ne stoji tako; kako da ne? Zato ker se govor ne plete vedno tako lepo po sekiricah, kakor ga logika in znanstevno sklepanje zahtevata. Mnogokrat pisavci stavke izpuščajo ali pa krčijo, zato ima tudi stava drugačno lice: naenkrat imamo nepričakovan stavčni povdarek na začetku, dasi ga v prejšnji situaciji pripovedovanje prav nič ne napoveduje, ali pa narobe. Zgled iz p u š č a n j a imamo zgoraj v Trdinovi bajki, kjer smo obljubili dati pojasnila. Besede se glase: Bog se je z a č u d i l čudnim rečem itd. Tu stoji nepričakovani stavčni povdar na začetku, dasi se v prejšnjem ne pripoveduje nobeno dejanje, iz katerega bi se začudenje Božje pričakovalo. Zato je očitno, da je pisavec stavek izpustil ter si ga moramo sami misliti, če hočemo kontekst analizirati, ker dejanje začudenja presuponira več drugih dejanj, ki so se morala vršiti, preden je nastopilo začudenje. Misliti si torej moramo vmes: Bog je pogledal čudne reči in se (čudnim rečem) začudil. Pisavec pa je dejanje gledanja izpustil in zapisal samo učinek tega, kakor da bi bil vzrok že zapisan, odtod potem stavek! Bog se je začudil čudnim rečem. Ista je z nadaljnjim stavkom: Bog se je naveličal potovati. To zahteva vmes: „Bog je potoval a se je naveličal in se je vrnil nazaj ...“

Zraven izpuščanja imamo pri stavčnih povdarkih govoriti tudi o krčenju; ta prikazen nastopa tedaj, kedar je v stavku, ki ima že svoj pravi povdarek, vrinen še neki stranski stavčni povdarek, ki more včasih prevzeti celò mesto pravega stavčnega povdarka. Ta stranski povdarek, ki se postavlja zaradi krepkejšega potrjenja, bi moral imeti po logiškem mišljenju svoj lastni stavek, pridejan k stavku, katerega potrjuje. Ali jeziki v tem slučaju ne sledijo logiškemu mišljenju ter jemljejo stavčni povdarek tega stranskega stavka v predstoječi stavek. Minor, *Neuhochdeutsche Metrik*², Strassburg 1902, str. 89, ki ima edini o tem nekaj sledi, našteva take vrinke, ki pravi o njih, da tvorijo logično-efatični stavčni povdarek: resnično, gotovo, na vsak način, težko, izključno, posebno, predvsem, večinoma itd. On ne govori o nikakem krčenju v tem slučaju, toda če analiziramo take zglede, se ni mogoče izogniti takemu naziranju, kakor ga tu popisujem. Le pogledjmo zgorajšnje zglede: „Ko pa je prišel čas, da se je zbudil in se je začel ozirati, ustvaril je njegov prvi pogled našo lepo zemljo; njegov drugi“ itd. Da je pravi stavčni povdar „lepo zemljo“, o tem ne bo nihče dvomil, ki sploh vé, kaj je stavčni povdar . . . A da je števnik „prvi“ vrinen k „pogled“ se vidi od tod, ker se iz prejšnjega pripovedovanja ne more sklepati, da je ta pogled prvi; pridejati ga je mogel pripovedovavec šele

potem, ko je našteval nadaljnje poglede. Logiško se glasi stavek tako: „in se je začel ozirati, ustvaril je njegov pogled, in to je bil prvi, našo lepo zemljo.“ Nadaljnji zgledi: „Ali kolikor dalje je prišel, tem več je bilo zvezd, ker so se vsak trenotek za eno pomnožile; popolni stavek bi bil: „Ker so se množile in sicer vsak trenotek za eno.“ Dalje: „tič pod nebom ne živi tako brez skrbi kakor berač“; logiško analiziran stavek bi bil: „tič pod nebom ne živi tako kakor berač, namreč brez skrbi.“

Treba je še pripomniti, da razumeva sintaksa pod stavčnim povdarkom samo ta faktum, da se neka beseda v stavku povdarja; kako se ta beseda in ž njo ves stavek povdarja, to ne spada v sintakso, kjer se navadno obdelava, n. pr. Vondrák, Delbrück, temuč v fonetiko in govorništvo. Oboje se med seboj bistevno loči: fonetika in govorništvo mora poznati oboje, sintaksa samo prvo, ker obsega le-ta tudi pisavo in pri pisavi se ne sliši, kako se besede povdarjajo! Oba pojma je treba tudi po imenu ločiti. Ali ker je stvar slovničarjem še tako neznana, da niti ti ne čutijo razlike, se ni doslej še nobeno ime vpeljalo. Edini Wunderlich (l. c., I², XXXV) ima za kakovost povdarjanja posebno ime, in to: muzikalni povdar. Imenovali bi lahko potemtakem dejanstvo povdarka: stavčni povdarek, kakovost povdarka pa muzikalni povdarek stavka.

3. Besedni red.

Po tem kriteriju, ki smo ga obravnavali v prejšnjem oddelku, moremo razložiti ves besedni red. Kedar nosi kaka beseda v stavku pričakovan povdarek, stoji navadno pri začetku stavka (ali natančneje rečeno: tam, kjer jo pripovedovanje prejšnjega stavka napove); kedar pa ima kaka beseda v stavku nepričakovan povdarek, stoji pri koncu stavka (ali natančneje in splošno rečeno: stoji tedaj, kedar jo pred njo stoječe besede v stavku toliko opišejo, da jo narede razumljivo). Tako je s povdarjenimi besedami. Nepovdarjene besede pa se ravnaajo po teh dveh povdarjenih vrstah. Pri pričakovanem povdanku stoje nepovdarjene besede navadno vse za njim, in sicer po vrsti, kakor ga izpopolnujejo; pri nepričakovanem pa stoje navadno vse spredaj pred njim, in sicer po vrsti, kakor ga pripravljajo. Nepovdarjene besede se sploh postavljajo po zvezi, po kateri vežejo stavčne povdarke med seboj: tista, koja je stavčnemu stavku bližja, gre prva, druge za njo. Ako so pa glede tega vse enake vrednosti, imajo poljubno stavo. V tem preprostem navodilu so podana vsa pravila proste besedne stave; podano je pravilo, kje stoji osebek, kje povedek-glagol, kje predmeti (dopolnila), kje prislovna določila, kje posamezni skloni, bodisi naznajavnih, vprašavnih, vevlnih ali ževlnih stavkov

trdivne in nikavne oblike: za vse velja enotno pravilo. Za vsakega izmed naštetih stavkovih členov se vpraša le, je li povdarjen ali nepovdarjen; povdarjen pričakovano ali nepričakovano. Dosedanji preiskovavci, ki merijo besedni red po starem naziranju, po katerem se je učilo, da je stava določena na posamezne člene, ki so brez organske zveze med seboj, obdelavajo vsak člen zase, brez najmanjšega ozira na drugega. Janežič-Sketova slovnica (9. izdaja) obdelava posebe osebek, posebe povedni glagol, predmet, prislovna določila naravnega reda in zopet posebe iste člene umetnega besednega reda. Berneker obravnava zase glagol na začetku, zase na sredi, zase na koncu; dalje zase stavo sklonov in nedoločnika ter supina. Podobno Djordjevič, Delbrück in drugi. Kako zavita in prepletena je besedna stava za one, ki ne vedo, da ima organski govor za vse člene eno pravilo, se vidi n. pr. iz Djordjeviča, ki je postavil za te vrste stavo, ki jo imenujemo prosto, nič manj nego 28 pravil! Ali vspanj je pri mnogih ta, da na koncu preiskovanja doženo obupno „pravilo“, da ni mogoče podati pravila za besedni red! „Splošnega pravila, se li povdarja glagol ali predmet, samostavnik ali pristavek itd., ni mogoče podati. Abojno pa bi bilo stavčni povdarek . . . popolnoma zanemariti, ako se splošna določila ne dadó poiskati,“ — pravi Minor, l. c., str. 88, pri obravnavanju stavčnega

povdarka. Wunderlich (l. c., I², XL) in Delbrück (l. c., III., 63) enako soglašata v tem, da „mehaničnih pravil“ za besedni red ni mogoče najti. Poleg vsega tega cepljenja iščejo mnogi preiskovavci (Delbrück, Vondrák, Braune, Wunderlich i. dr.) posebnega reda celo v posameznih vrstah prostega stavka (v trdivnem in nikavnem načinu naznanjavnega, vprašavnega, vlevnega in želevnega stavka) — vsem pa je skupna največja napaka, da določajo stavo na posameznih, iz konteksta iztrganih stavkih, zato ne morejo podati nobenega zadovoljivega rezultata. — Tu ne mislimo posebe dokazovati zgorajšnje trditve, temuč jo bomo izpričali ob trditvah in zgledih dosedanjih preiskovavcev, ki so za nas merodajni, namreč Janežič-Sketove slovnice in E. Bernekerja, ki je doslej edini presojal besedni red slovanskih jezikov. Pri tem se bomo držali tistega reda, kakor ga ima dotični preiskovavec:

O osebkku pravi Janežič-Sketova slovnica: „Osebkova beseda, ki se prva rodi v naših mislih, stoji na prvem mestu,“ str. 274. Kako se misel in izraz misli ločita, smo že povedali. Misel je enotna celota, izraz pa iz besed sestavljena celota, torej se ne krijeta in gresta vsak po svojih načelih, in stava osebkka je potemtakem odvisna od pripovedovanja. Pripovedovanje pa stavi osebek sedaj na začetek, sedaj na konec, sedaj kam drugam, kakoršen pomen

se mu hoče dati; drugi členi pa se mu organsko priklopijo. Prim. zglede iz iste slovnice: Besede mičejo — zgledi vlečejo; Prestrašna korenina vsega zla je pohlep; Na domačem pragu se petelin lahko repenči — osebek stoji v vsakem zgledu na drugem mestu, torej se ne rodi prvi v mislih, in nima, kakor smo že pri ovržbi starega naziranja videli, nobene prednosti pred drugimi členi. Stavo določa v teh primerih nepričakovani stavčni povdarek, zato je tista beseda na koncu, ki ta povdar nosi, najsi bo to osebek ali kaj drugega.

„Povedni glagol stoji, če je naglašen, bolj v začetku stavka; če je pa nenaglašen, tedaj ima svoje mesto za glavnopovdarjeno besedo v stavku, ali pa stoji pri svojem pomožniku,“ str. 275. To pravilo je posneto po mojem spisku o povednem glagolu v „Dom in Svetu“ 1905, in zelo prav mi hodi, da morem pomanjkljivost že zdaj popraviti. Oni spisec je oprt na naziranja drugih slovničarjev, novega je le toliko v njem, kolikor je moje u h o ločilo stavo glagola od tedanjih pravil, zato se ne opira ne na izvir organskega govora ne na splošen kriterij; na vse to sem bil še le pozneje prišel. Potemtakem je ona trditev za mnogo slučajev pričakovanega stavčnega povdarka resnična, toda bistva vprašanja ne zadeva. Za povedni glagol velja isto pravilo kakor za vse druge proste člene slovanskih jezikov: stati morejo, po kakovosti

stavčnega povdarka, na vsakem mestu in z isto pravico tudi na koncu, najsi bo glavnega ali stranskega stavka. V onem spisku je stalo tudi to zadnje, da ima glagol tudi na koncu svoje opravičeno mesto, ali tega g. dr. Sket ni sprejel v slovnico, ne vem, zakaj, ko ima celo sam na isti strani primere z glagolom na koncu.

„Predmeti se devajo sploh za tisto besedo, kateri so dodani v dopolnilo, n. pr.: Solnce razvedri oko. — Smrt ozdravi bolečine. — Človeška omika ima korenino v pisavi. — Kdor ima moč, ima tudi pravico. Naglašen predmet stoji pred glagolom; n. pr.: Denar železne duri prebije. — Lepa beseda lepo mesto najde. Kdor dobrote izkaže, na svojo srečo kola maže,“ str. 275. Kako pomanjkljivo je tu določena stava predmeta, vidimo iz tega, da so predmeti tudi v drugem slučaju dani v dopolnilo, a stojе kljub temu pred glagolom, ne z a njim kakor pri prvem pravilu; in nasprotno so predmeti tudi v prvem slučaju naglašeni, a ne stojе z a glagolom, temuč pred njim. Kako je torej pravilo? V prvem slučaju so vsi zgledi nepričakovano povdarjeni, zato stojе predmeti na koncu. V drugem slučaju pa imamo opraviti z narodnimi pregovori, ki je karakteristično pri njih, da se stavi glagol na konec in to tudi tam, kjer bi lahko stal pred predmetom. To posebnost poznajo tudi ruski narodni pregovori (vsjakaja lisica svoj hvost

hvalit^ь) in češki (pravda oči kole; veliký pták velikeho hnízda potřebuje) i. dr.; prim. Berneker, 18, 45. Ravno tako je s pravili o dajavniku nasproti toživniku in o prislovnih določilih. Tisti izmed njih, ki ima pričakovani povdarek, stoji pred ostalimi stavkovimi členi; tisti pa, ki ima ne pričakovani stavčni povdarek, stoji z a drugimi členi. Zato je nenatančno določeno: „Kadar stoji kateri izmed predmetov v dajalniku, tedaj se mu daje mesto pred tožilnikom; n. pr.: Očetov blagoslov otrokom hiše zida. — Ta človek vé vsaki reči glas. — Solnce deli zemljanom gorkoto, život in luč,“ str. 275 — v tej obliki kajpada stoji dajavnik pred toživnikom, ali to ni edini način naglašanja. Saj morem reči, kedar zveza tako zahteva, z isto pravilnostjo: Gorkoto, život in luč deli zemljanom solnce itd. Tu je pričakovani stavčni povdarek na toživniku in dajavnik mora stati za njim. Tudi to pravilo, da stoji dajavnik pred toživnikom, je še ostanek starega naziranja, ki se vleče po vseh slovnica, ter ga je povzel tudi Berneker (l. c., 96) v svojo knjigo: „Splošno pravilo je za vse slovanske jezike . . ., da stoji dajavnik pred toživnikom.“ — Ravno tako nenatančno je: „... Načinovno določilo stoji v trdilnem stavku sploh pred povednim glagolom. N. pr.: Lahko je prislužil, lahko razrušil. — Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo itd,“ stati more prislovno določilo pred glagolom in

za njim, kakor je to prav povedano o prislovnih določilih, o katerih stoji v naši slovnici, da so „včasih pred besedo, katero določujejo, včasih pa za njo“, (ibid.), ravnajoč se namreč po pričakovanem ali nepričakovanem stavčnem povdarku. — Ves pojem besedne stave mora zmešati sledeče pravilo: „Kadar se opira glavna misel na dopolnila ali prislovna določila, stopijo predmeti ali prislovi na prvo mesto; n. pr.: Stare smrt pokosi, mlade postreli. — Na domačem pragu se petelin lahko repenči. Med cvetje se skrivajo tudi strupene kače“ itd., str. 280. Glavna misel more stati le na stavčnem povdarku, in ta ni na dopolnilu ali prislovnem določilu, temuč na besedah, ki so razprostrto tiskane. Jedro stavkovega pripovedovanja ne more stati nikoli v nepovdarjenih besedah! — Poglejmo še pomanjkljivosti v naši slovnici smo s tem našli; ves oddelek nam podaja le majhno sliko o besednem redu, ker se obravnavajo skoro samo narodni pregovori, to je, samostojni stavki, in je govor kot tak popolnoma zanemarjen, da ni mogoče potem takem vjeti skoro nobenega pravila za pisavo.

Poglejmo še Bernekerja, ki je sedaj edini presojevalec in vodnik za besedni red v slovanskih jezikih. On obravnava najprej glagol, in to v treh oddelkih: začetno stavbo, kjer je glagol prvi člen v stavku in osebek drugi; srednjo stavbo, kjer je osebek prvi člen v stavku in glagol drugi; končno stavbo,

kjer je glagol na koncu. Po tej razdelitvi obdelavajo glagol zlasti nemški preiskovavci, n. pr. Delbrück, Braune, Wunderlich, Hermann i. dr.; in Berneker je tudi Nernec. O njem velja kakor o drugih preiskovavcih, da nima o besednem redu nobenega pojma. Pomen ima knjiga le zavrlo tega, ker ima zbrane stavke vseh slovanskih jezikov, na katerih je mogoče besedni red opazovati. Bernekerjeva knjiga nam podaje hkrati razgled, kako prisiljeno in netočno se dandanes besedni red v slovniškem znanstvu sploh razlaga in presoja, ker je zvesti učenec drugih, zlasti nemških preiskovavcev. Vseh razlogov zaradi pomanjkanja prostora ne moremo podati; vzemimo le najbolj napačne.

O začetni glagolovi stavi pravi, da je navadna v prosti, rastoči pripovedi (str. 1), potem postavlja pravilo, da stoji v slovanskih jezikih začetna glagolova stava tedaj, kedar se stavek začenja s kakim določilom časa, kraja, prislova in podobno, str. 1, 4, 12, 15 itd. Koliko temu pravilu sam verjame, nam je očitno iz tega, ker stavi enako pravilo tudi za srednjo stavo, str. 7, 8, 24, 36 itd. (!) Kako more en razlog dve bistveno različni trditvi podpreti? Ta razlog sploh ne podpira nobene, kakor vidimo na zgledih: v^ъ lěto 6473 ide Svjatoslavъ na Kozary (stavčni povdarki so razprto tiskani, da je stava hitreje očitna), 4. Togo že lěta umre Olesij, i vzja (vzel)

carstvo synъ jeho Ivanъ 12; a otъ pervoj ženy ostalasy u nego dēvočka 17; posered morja gority o gony 33; u neakome selu podju žene v planinu 39; pa vse tri je pobrala divja žena 42; jednou sešli se dva tovaryši 47; drugi ráz (krat) przysyŭá (pošlje) pán (gospod) rzońce (oskrbnika) 51; njedy pšibježa liška k hatej (nekdej je pribežala lisica k ribnjaku) 55. Koliko vzroka imajo določila pri začetni glagolni stavi, vidimo na prvi pogled, ko so glagoli skoro brez izjeme nepovdarjeni in stojе pred nepričakovanim stavčnim povdarkom, ki mora biti na koncu, glagoli pa pred njim. Tedaj pa, kedar nimajo zveze s predstoječim stavkom, morejo imeti poljubno stavo.

Globokoumen je razlog, da je veznik „in“ (i) vzrok začetne glagolske stave, str. 3! Kako bi prišlo Bernekerju na misel, da bi pripisoval temu nedolžnemu „in“, „i“ toliko moč, da bi vlekel glagole nase kakor strelovod strele, ako bi ne bil povzel tega po Brauneju (l. c. str. 41), ki trdi to za germanske in po Delbrücku (l. c. III. 67), ki trdi to za indoevropske jezike? Koliko zgledov bi mogli navesti iz Bernekerja samega, ki kažejo, da nima veznik „in“ nobenega vpliva na glagolsko stavo; n. pr.: i pridoša (prišli) kъ Měnъsku, i Měnjane (sic!) zatvoriša (zaprli) sja vъ gradě; sunu kopijemъ Svjatoslavъ na Drěvljany, i kopije (sic!) letě skvozě (med) uši konjevi, str. 8, itd.!

Poglejmo, kaki razlogi se še navajajo za začetno glagolovo stavo. Na str. 16 navaja dobesedno sledeč kriterij: Začetna glagolova stava je „a) navadno na začetku pripovesti: žil^ъ sebě dēd^ъ da baba (živel je ded sè svojo ženo); — Žili byli sebě car^ъ i carica; b) tudi sicer v pripovesti, ne baš redko: podošla baba k^ъ vozu; stojit^ъ izbuška na kur^ъich^ъ nož-kach^ъ itd.“, str.: 16, 17. Kako preprost je zlasti drugi oddelek te klasifikacije, vidimo iz tega, da stoji še na isti strani (17) knjige zgled, kjer stoji v pripovesti istega pisavca Afanasjeva na začetku samostavnika, in ne glagol: dēd^ъ slēz^ъ s^ъ voza, torej srednja in ne začetna stava. Zakaj je začetna stava, če gre „baba“ na voz in srednja, če gre „dedec“ z voza?! In dalje: ali ni to več pripoved (Erzählung), če gre samostavnik naprej, in ne glagol, kar postavlja Berneker za karakteristikon pripovesti: p^ъjanya mu-žiki (kmetje) skočili s^ъ telěgi (voz) 18; did pojihav na jarmarok (semenj) ta i kupiv bička; a carica sidit^ъ doma (str. 33)?!

Silo zabavno je brati naslednji razlog: „Slednjič je začetna stava priljubljeno umetniško sredstvo, ki je široko v rabi za posebno slovesno, pathetično in tudi posebno živo opisovanje (!). Primerjaj n. pr. opisovanje nastopa pomladi pri Tolstem: zazeleněla staraja i vylēzajuščaja (izlezla) iglami molodaja trava, nadulis^ъ (napihnili se) počki storodiny (grozdjiče)

i berjozy (breze), zalilisъ nevidimyje žavoronki (škrjanci) nadъ barchatomъ zelenej (zelenjave) zaplakali čibisy nadъ nizami i bolotami i vysoko proletěli sъ vesennimъ gogotanъjemъ žuravli (žerjavi) i gusi. Zarevēla (zarjovela) na vygonachъ skotina (go-vedo), zaigrali krivonogije jagnjata; poběžali bystro-nogije rebjata (otroci) po prosychajuščimъ tropinkamъ zatreščali na prudu veselyje golosa babъ sъ holstami i zastučali po dvoramъ topory mužikovъ. Prišla nastojaščaja (nastala) vesna!", str. 26. To je kriterij, ki naj razlaga, zakaj stoji glagol pri začetku! Namestu objektivnega razloga subjektivno čustvo! Še večo verjetnost ima ta kriterij, ko na str. 29. za „opisovanje“ prisoja tudi končno glagolovo stavo. Na prvi pogled je očitno, da je glagol zato pri začetku stavka, ker so osebki vsled nepričakovanega stavčnega povdarka na koncu. Zato ni ta stava niti najmanjša posebnost, nikar še le „umetniško sredstvo za posebno slovesno, pathetično, živo opisovanje.“ Tako bi moral postaviti besede tudi Vodnik ali pa Herodot, če bi bil kaj takega pisal, ne pa samo Tolstoj. Potemtakem je kaj nepremišljena hvala, ki jo daje preiskovavec Tolstemu zavoljo tega: „V svojih pripovedih, zloženih v narodnem duhu, jo (namreč začetno glagolovo stavo) vporablja Tolstoj še danes nepričakovano pogosto ... veliki jezični mojster ima namen, s to posebnostjo narodni jezik posebno zvesto

posnemati“, str. 31. Že iz teh sodeb in določil vidimo zadosti očitno, kako zunanje, akcidentalno se označujejo vzroki besednega reda.

Srednja glagolova stava. Le-to je obdelal Berneker še površneje nego začetno, ker jo pripisuje vplivu napačnega povdarka. „Srednja glagolova stava nastopa tedaj, kedar je osebek na kak način povdarjen in stopi vsled tega na začetek stavka,“ pravi splošno (str. 6), kar pa je skozinskozi napačno. Osebek je iz drugih razlogov na začetku, kakor bomo takoj videli. Najprej pravi, da je osebek povdarjen, če stoji v nasprotju z enim ali več drugimi osebkami, (str. 6, 13, 33, 40, 47, 51, 55), n. pr. Jaroslavъ že pride Novu Gradu, a Jakunъ ide za more; Oskoldъ že i Dirъ sêdosta (vsedla) v gradě semъ (tem), Rjuriku že knjažašču vъ Nově Gradě (6); mirъ stoitъ do rati (vojske), a ratъ do mira (13); Ivan pošov u pered (spred), djadъko ide po zadu (33); posle carev sin otide u dvor, a baba ostane u rekavici (mlin ob potoku); a medjedović več bacio svoj buzdovan (kij) pa bježi preko polja, a Brko se naturi (skoči) za njim 40; tož ten čert šel se ševcem (čevljar), a švec mu ukázal toho medvěda; až se mrvenina (pleva) široko daleko zanášela, čistě zrno pak zůstávalo na zemi (48); czarownica odniosła serce królowej, a królewna (kraljica) szła i szła przez lasy (gozd) (51); a liška so wobroci (obrnila),

žaba pak skoči khjetsy ručje (hitro) do je je wo-pušje (rep) (55). — Kakor kažejo zgledi, ni osebek niti enkrat povdarjen, torej odpade vsak razlog, da bi stal glagol zaradi osebkovega povdarka na drugem mestu. Nepričakovani stavčni povdarek je vzrok, in nič drugega, da je stava taka.

Kako težavo mu dela naslednja prikazen! „Osebek je povdarjen vsled besedice „že“ (pa), ki stoji pri njem“, (str. 7, 13): „Vъseslavъ же сѣдѣ Kyjevѣ мѣсяцѣ седмѣ; чѣсаръ же крести (krstil) князя жидѣ. Najprej je očitno, da iz tega ne more nič biti, ker stoji „že“ tudi pri drugih stavkovih členih, a jih Berneker ne imenuje povdarjenih, n. pr. bystъ же (bil pa je) Joannъ мужъ hytrъ (moder) (2); po semъ же Kočelъ князь postavi Methodija episkupa vъ Panonii (8), primerjaj še str. 13, 14 itd. Dalje pa je še bolj očitno, da „že“ osebkoma nič ne povdarja, ker osebek sploh povdarjen ni, temuč drugi členi. K vsem našim razlogom pristavlja Berneker sam še en razlog, ki kaže, da „že“ res nima vpliva na osebek. „Včasih pa „že“ pri osebkoma manjka (torej izmanjka tistega, na kar se more dokaz postaviti!), a stoji vseeno pred glagolom. Posebno, če je osebek) Bogъ: se (tako) že Bogъ javi silu krestъnuju (križa); se že Bogъ pokazal na nakazaniye (kazen) княземъ русьскимъ. Razlaga bo pač ta, da je bil za pobožnega kronista posebni povdarek na osebkoma (Bog), ker opisuje, kako

Bog sam ravna zemeljske dogodke" (str. 7). To je razlaga! Na pobožnost pisavca apelira, da bi pritrdil svojo trditev, kar ji pri razlogih manjka; ali zastonj! Povdarek se ne išče na čelu pisavca, četudi je pobožni menih in govori o Gospodu Bogu, ker velja za meniha ista slovnica, kakor za druge ljudi. Povdar je obakrat na „se“ (tako), kakor kaže kontekst Miklošičeve *Chronica Nestoris* (str. 107, 90), ki sem jo moral vzeti v roke, ker stavek iz konteksta iztrgan ne pove ničesar! Torej je to pričakovani stavčni povdarek, katerega spremljajo vse nepovdarjene besede spredaj pred njim stoječ, in med njimi je tudi osebek. — Zanimivo pa je tukaj glede besedice „že“: o zgorajšnjih primerih, ki niso bili povdarjeni, je trdil, da jih beseda „že“ povdarja; ta dva primera, pri katerih stoji „že“, sta pa v resnici povdarjena, a ne čuti tega, temuč dolži povdarka druge besede, ki ga nimajo. Prim. isto na str. 13, 14.

Naravnost smešno je nadaljnje modrovanje o osebkovem povdarku: „Tudi ni malo primerov za to, da stoji o s e b e k tudi v stavkih, ki se začenjajo s kakimi določili (prislovi) pred glagolom: to že veremja (ta čas) korolъ prisla kъ Izjaslavu; vъ lěto 6690 knjazъ kyjevъskyj Svjatoslavъ Vsevolodičъ oženi dva syna. — Jaz menim, da si moramo misliti v vseh teh slučajih, ki bi jih lahko še pomnožili, da je osebek povdarjen, čeprav včasih slabo. Saj je

tu govor vedno o celem številu sorodnih, kakor že, sovražnih si ali zvezanih knezov: potemtakem je bilo kronistu pač večkrat imenitneje vprašanje: „Kdo je to in to storil?“ nego vprašanje: „Kaj je ta ali ta storil?“; s tem pa je bil osebek povdarjen in je stopil na začetek stavka (str. 14). Te besede so klasičen primer, kako Berneker besedni povdarek razlaga: ne iz konteksta, temuč iz subjektivnega razpoloženja pisavca, kakor si preiskovavec misli, da bi ga bil pisavec vtegnil imeti! Kaj si je pisavec vtegnil misliti, se ne izvê od nikoder drugod nego iz konteksta! In kar nam tukaj kontekst kaže, je to, da osebki tu niso povdarjeni, torej se kronist ni povpraševal: kdo je kaj storil, temuč: kaj je kdo storil! Obà zgleda sta kakor krajcar krajcarju podobna onim, ki so bili že zgoraj navedeni: povdar je, ker nepričakovan, na koncu! — Izpustiti hočemo tu podobne trditve o povdarku osebkov pod oddelki c) (str. 8 in 13); d) in e), ker nimamo veselja ponavljati skoraj enake stvari. Navesti hočemo le še en primer, da vidimo, da preiskovavec res nima čuta za povdarek. Na str. 7 navaja dva zgleda iz Nestorja, o katerih pravi, da moremo „potolaženi trditi, da je bil za pisavca na osebkov posebni povdarek: i Drěvljane zaratiša sja (začeli vojsko) po Oľgově smerti; krovь brata mojego vьpijetь kь tebě, vladyko!“ Kaj je na tem? Miklošičeva izdaja Nestorja kaže, da je v prvem

primeru res povdarjen osebek (Drěvljane), v drugem pa zopet ne osebek, temuč beseda „kъ tebě (str. 22, 89 Mikl. Ch. N.)! Pač križ za preiskovavca besednega reda, če ima o kriteriju take pojme!

Končna glagolova stava. Berneker jo deli, po Delbrücku, v okazionalno in tradicionalno. Okazionalno jo imenuje tedaj, „če je dopolnilo povdarjeno in stoji pred glagolom“ (str. 10). Koliko se opravi pri določanju besedne stave sè samo ene vrste povdarkom, smo imeli že dosti prilike opazovati; toda koliko se more opravi, če kdo niti enega povdarka ne čuti, nam kaže Berneker, ki domalega nikjer ne zadene stavčnega povdarka. Oglejmo si nekaj zgledov za slovanske jezike: „i isěče kozary, a Davyda i Vladarja pusti; se (glej), gradъ vaju slavъnyj vъzjachъ (vzel). (Da je na tem glagolu stavčni povdar, ne kaže stavek sam, temuč šele cel kontekst pri Mikl. Chr. N. 66, 67). Mъstislavъ iměnija ne ščadjaše (se ni bal za premoženje), ni pitija, ní jadenija branjaše (Povdar kaže Mikl. Chr. N. 93). Mertvi vo srama ne imamъ (Mikl., l. c. 40) str. 10. Drugogo mentora ja i ne želalъ (želel); osobennyhъ sposobnostej vъ kakoj — nibudъ (v kateremkoli) naukě vъ nemъ ne okazalosъ; otъ nego kromě (razen) paradoksovъ ničego (nič) ne uslyšišъ, (27, 28). Marko znav, ščo (da) vovk jomu cъogo (tega) durno (brez kazni) ne propustitъ; ja takichъ ditej (dete) ne vъ kogo ne bačivъ

(videl 34). Jasъ carъ sumъ i vakovъ (tak) čeelъ (obleke) nemamъ; umъ imamъ, pari (denar) nemamъ (37). Strahov se jaz ne bojim; saj se brez denarjev nikjer nič ne dobi; coprnică pa na to nič ne reče (43). Ale na větši potreby chudobny (vbog) otec peněz (denar) neměl (46); že bez trzy (tri) lata (leta) ani jeden człowiek na świecie nie umarł; ale potomstwa nie mieli; już nigdzie ani śladu (sled) po sobie nie zostawiła (zapustila) (52). — Prepisali smo skoraj vse zglede, toda kakor vidimo, dopolnilo ni skoro nikjer povdarjeno, zatorej je glagol iz drugih ozirov na koncu: skoro brez izjeme je glagol nepričakovano povdarjen, zato na koncu; kjer pa je dopolnilo pričakovano povdarjeno, mora glagol zopet na konec. — Tradicionalno (kakor jo je imenoval Delbrück prvotno; pozneje je zamenjal me s habitualno) imenuje končno glagolovo stavo tedaj, če ne stoji na koncu zaradi povdarjenega dopolnila (str. 10). Imenitno pa je, da stoji v večini podanih slučajev ravno ta stava zaradi povdarjenega dopolnila; torej res narobe svet! Tu sego radi (zaradi tega) gradъ na svoje imja (ime) nareče; Ugre že našedъ še (napadli) vъsju zemlju bolgarъskuju plėnovachu; lъgъko hodja (hodeč) akъ (kakor) pardusъ vojny mnogъ tvorjaše, hodja vozъ po sebě (za seboj) ne vožaše (vozil) ni mjasъ (meso) varja (kuhal), nъ po tьnkъ (tanko) izrėzavъ koninu

(konjsko meso) na uglicih ispek (spekel) jadjaše (jedel), ni šatъra (šotor) imaše, 10. I polaty (palače) mnogy razbiša, i cerkъvi požъgoša, i jaže (tiste, ki) imachu plěnъniky (vjetnike), ověchъ (ne-ktere) posěkachu, drugyja že mučachu, iny (druge) že rastrěljachu, a drugyja vъ more vъmětachu (str. 11). Našteli smo skoro vse zglede.

Podani zgledi nam kažejo, da imajo slovanski jeziki skoro popolnoma enako besedno stavo, in to že od nekdaj. Tudi najstarejši teksti (Nestor) se bistevno ne ločijo od sedanje stave, malo razliko pa moramo že zavoljo tega dopustiti, ker stari teksti niso spisani v narodovem duhu.

Stava sklonov. Dosledno po tem, če obdelava glagol v treh stavah, bi moral obdelati tudi druge proste stavkove člene v več stavah. Ali tega Berneker ni storil, kakor tudi drugi ne delajo. Glede sklonov se drži že omenjenega normala, da stoji dajavnik pred toživnikom (str. 96). Toda koliko je pravilo vredno, se vidi poleg že zgoraj omenjenega tudi iz tega, da je postavil — tri izjemna pravila! Med zgledi za pravilo, da stoji dajavnik pred toživnikom navaja: „za mačka napuni putniku galiju punu srebra i zlata; da je njeji muž ukral poštaru ladicu. Daj mački kos mesa; in gospodu glavo odseka (str. 96). Toživnik je skoro povsod nepričakovano poudarjen, zato stoji na koncu in dajavnik

pred njim. Kedar pa je kak drugi sklon tako povdarjen, stoji tisti na tem mestu: Da je temu res tako, in da ni nobena izjema, če pride kak drugi sklon na to mesto, kažejo zgledi. Zgledi prve izjeme so: Onъ pokazalъ jeho (jo) svojej dočeri (hčeri); Ožoginъ predstavilъ menja (mene) knjazju; podala jeho Andreju; norecъ (potapljavec) skazavъ se (to) svojomu hazjainovi (gospodu); i preda ga jednoj staroj babi; ali sam je obrekao Brku; že jsem ho tomu starému vzal (navel sem vse zglede) — tu je dajavnik nepričakovano povdarjen, zato je zdaj dajavnik tam, kjer je bil prej toživnik. In za to preprosto prikazen je napisal preiskovavec tole pravilo: „Dopolnilo stoji pred dajavnikom, če je le-to kaka enklitika ali sicer kaka slabo povdarjena besedica, ki potrebuje naslombe(!).“ Popolnoma ista je sè zgledi tretjega izjemnega pravila: platjatъ danъ Rusi (plačujejo davek Rusom); ščo prodav svogo sina zmijevi; siromak sina vragu zapisal; oddať natychmiast (takoj) rządu (vajeti) królestwa zięciowi (zet) itd. za katero prikazen pravi, da stoji dajavnik za dopolnilom, „ker je posebno povdarjen“ (98). Mi vemo sicer, da ene vrste povdarek ne zadostuje, ker more biti dajavnik tudi pri začetku povdarjen (namreč: pričakovano) in bi stal kljub temu pred toživnikom, ali vendar, kolikor se je z dotedaj dobljenimi pripomočki dalo določiti, je Berneker določil, kakor tudi pra-

vilo druge izjeme, da „stoji dopolnilo pred dajavnikom, če je povdarjeno“, k čemur nimamo pripomniti nič drugega nego, da to ni izjema kakega normala, temuč je toliko vredno kakor izmišljeni „normal“ sam.

Stava nedoločnika in namenivnika se glede dopolnil in svojega določnega (povednega) glagola ravna prav tako, kakor smo že o drugih členih govorili: vse se ravna po kakovosti povdarka. Iz zgledov, ki jih je vtaknil Berneker pod razna pravila, hočemo razbrati celotno sliko: hoščešъ mirъ iměti (149); grozilsja vse carstvo potopitъ (150); začal pec (peč) rozkopávať (151); i kazať sobie trómnę robić (rakev delati) (152) — tu je dopolnilo pričakovano povdarjeno, zato gre pred nedoločnik. V primerih: medjed ga stane od toga odvráćati; a majka ga počne moliti (151) — je nedoločnik nepričakovano povdarjen, zato na koncu. Ne stoji pa, kakor pravi Berneker na koncu zato, ker „je dopolnilo enklitično“! V primerih: i povelě osedlati konь; nača (začel) sěšči Varjagy (149); pak se je nazad povrnil iskat ju (151) — v le-teh zgledih stojita nedoločnik in namenivnik ko pričakovano povdarjena pred dopolnilom. Ako pa je dopolnilo nepričakovano povdarjeno, stoji to na koncu: i posla iskatъ brata svojego (149). (V te vrste zgledih, kjer stoji dopolnilo pri namenivniku v rodivniku, hoče videti preiskovavec name-

nivnik še kot samostavnik! Toda koliko samostavnika je v njem, vemo odtod, ker se glagoli te vrste v več slovanskih jezikih sploh vežejo z rodivnikom); popъ pošelъ davatъ korovamъ (kravam) s ě n a (150); kako je htio ukrasti popu kokoš; i išal je kupljevati vino; ide iskat ključa od ladice (151). Eno posebnost, ki se je novodobni pisavci izogibajo, moramo še naglasiti, ki pa je vkoreninjena v vseh slovanskih jezikih; da stoji namreč nedoločnik, kedar je z dopolnilom vred nepovdarjen, vedno na koncu: Čemu jesi počalъ volostъ moju vojevati? (149); što mogu z e c a u polju stiči; škoda ti je tu hrušku sič; on je ne štel konja dati (151) itd.

Pripomnimo lahko še, da si prave slike o besednem redu tudi iz Bernekerjevih zgledov ne moremo vtisniti, ker so zbrani skoro v večini le stavki z nepričakovanim povdarkom.

4. Najnavadnejše napake.

V prejšnjem oddelku smo podali celoten nauk o prostem besednem redu. V sledečem pa hočemo opozoriti na nekatere posameznosti, ki se v sedanji pisavi napačno stavijo, da dobi spis tudi praktično lice. Napake naše besedne stave so dvojne: ali se celi stavki napačno postavljajo ali pa le posamezne besede v nekterih delih stavka.

Zgledi za besedni red celih stavkov so n. pr.:

Jos. Stritar, Zbrani spisi, II., 204: „Popoludne je bilo, lep poletni dan! Gorko je pripekalo solnce z jasnega neba; vendar vse živo je bilo po Tihem dolu; mlado in staro se je gibalo in trudilo po njivah in travnikih. Malo je motilo pridne delavce, da so jim tekale znojne kaplje po čelu in licih. Vse je bilo veselo; dobra je bila letina, vsega obilo!“

Prav: „Bilo je popoludne, lep poletni dan!“ Besede so začetek popolnoma novega odstavka, zato se nobena beseda ne nanaša na predstoječo situacijo, in se ne more reči: popoludne je bilo, ker bi to pomenjalo že pojasnitev kake prejšnje situacije. Tu pa se ne pojasnuje kaj takega, temuč se govori o stvari, o kateri ni bilo poprej nobene besedice. — „Solnce z jasnega neba je gorko pripekalo.“ Stavčni povdarek „gorko pripekalo“ ni v prejšnjem stavku nič določen, in se torej ni vprašalo v njem, če gorko pripeka ali ne, temuč še sploh niti o solncu ne vemo, torej se mora v novem stavku najprej povedati, da jo bilo solnce in da je to solnce gorko pripekalo. — „Vendar je bilo vse živo po Tihem dolu; mlado in staro se je gibalo in trudilo...“ Tu je mlado in staro pravilno na začetku, ker se v prejšnjem stavku že določa po besedi „vse“: če je bilo torej vse živo, je prihodnji stavek samo razlaga besede „vse“, in je torej pričakovani stavčni

povdarek. — „Pridne delavce je malo motilo, da so jim tekle znojne kaplje po čelu in licih.“ V prejšnjem stavku se vendar ne povprašuje, je li malo ali zelo motilo pridne delavce, temuč ne vemo še niti o motenju in niti o pridnih delavcih in zato mora novi stavek postaviti najprej pridne delavce potem šele, kaj je ž njimi. — „Bilo je vse veselo; letina je bila dobra, vsega obilo.“ Iz prejšnjega stavka se ne pričakuje niti veselje, niti dobra letina, zatoorej mora biti oboje na koncu stavka; prav pa je „vsega obilo“, ker sledi iz prejšnjega stavka, ki govori o dobri letini; če je bila dobra, je očitno, da je bilo vsega obilo.

Drug zgled: Jos. Stritar, III., 195:

„Črni oblaki so bili zagrnili večerno nebo. Kakor čeda gladnih volkov je tulil veter okoli voglov. Bliski so švigali kakor goreče kače po nebu in strašno so razsvetljevali nočno temo! Treskalo je in grmelo, da se je zemlja tresla. Ljudje so trepetali po hišah, križali se in molili, kakor da bi se jim bližal sodnji dan. Živina je tulila po hlevih in zver se je plašno skrivala ter po jazbinah in po grmovji iskala zavetja pred grozno nevihto. Strašno hreščanje in pokanje se je razlegalo po gozdu. Visoka drevesa so se zgibala in skoraj do tal pripogibala svoje vršiče. Vihar jih je šibil in lomil kakor suhe treske.“

Prav: „Večerno nebo so bili zagrnili črni oblaki. Veter je tulil okoli voglov kakor čeda gladnih volkov“, ker se po prejšnjem pripovedovanju ne vprašuje niti po tem, so li črni oblaki ali kaj drugega kaj zagrnili; niti kako je kdo tulil. Prav pa so naslednji stavki: „Bliski so švigali kakor goreče kače po nebu in so strašno razsvetljevali nočno temó. Treskalo je in grmelo, da se je zemlja tresla. Ljudje so trepetali po hišah, se križali in molili, kakor da bi se jim bližal sodnji dan.“ Prihodnji se mora glasiti tako: „Po hlevih je tulila živina in po jazbinah in po grmovji se je skrivala plašna zver ter iskala zavetja pred grozno nevihto.“ Vsa sestava stavka je napačna in ne spada v ta kontekst. „Po gozdu se je razlegalo strašno hreščanje in pokanje. Visoka drevesa so se zgibala in svoje vršiče skoraj do tal pripogibala. Vihar jih je šibil in lomil kakor suhe treske.“ — Glede nepovdarnjenih besed moramo pripomniti, da se more v 5. stavku ravnotako dobro glasiti tudi: „Po hišah so ljudje trepetali...“ Napačni besedni red prikriva kaj lahko slabo sestavo govora, kakor kaže n. pr. zgled (Jos. Stritar, l. c. 199), ki se odkrije šele ob pravi razpostavi.

„Visoke goré obsevajo prvi žarki jutranjega solnca, njih zlaté še poslednji, ko že mrak zagrinja nizke kraje pod njim; v ponosni hrast

leté strele srditega neba, on je razkačenemu viharju igrača, pritlikavemu grmovju pod njim ni se bati ne strele ne viharja: kar se imenitnega godi v človeškem življenji, vrti se navadno ob imenitnih, visoko stojnih osebah, otali smo skromni gledalci in poslušalci.“

Prav: „Prvi žarki jutranjega solnca obsevajo visoke goré, in (tudi) poslednji zlaté še nje, ko že mrak zagrinja nizke kraje pod njim; strele srditega neba leté v ponosni hrast; igrača razkačenemu viharju je on, pritlikavemu grmovju pod njim se ni bati ne strele ne viharja: kar se imenitnega godi (ravnotako dobro bi bilo: godi imenitnega) v človeškem življenji, se vrti navadno ob imenitnih, visoko stojnih osebah, ostali smo skromni gledalci in poslušalci.“

Zgledi za posamezne besede v stavku. Viri tega drobiža niso navedeni, ker so brez pomena; a izpisani so vsi iz slovstevnih del. Namestu: „Hrvatje so od l. 1836. do 1840. v jeziku toliko dosegli, da se jim bo čudil nekdanj po pravici svet.“ Prav: —, da se jim bo svet nekdanj po pravici čudil. — Namestu: „Pisatelj se ne čudi različnim oblikam slovenskih pisateljev; ve namreč, da se popolnjuje še le slovenski jezik.“ Prav: — ve namreč, da se slovenski jezik še le popolnjuje. — Namestu: „Novice so Hrvatom očitale, da se oni nočejo v

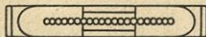
ilirskem jeziku Slovencem približevati; seveda so pozabile pri tem Novice, da so žrtvovali ravno Kajkavci vse ilirizmu.“ Prav: — seveda so Novice pri tem pozabile, da so ilirizmu ravno Kajkavci vse žrtvovali. Mogoče, dasi že manj dobro, bi bilo: — „da so ravno Kajkavci ilirizmu vse žrtvovali.“ — Namestu: „Pisatelji nimajo pravice prenamejati naglaševanja, ker bi se to reklo pačiti jezik.“ — Prav: — ker bi se to reklo jezik pačiti. — Namestu: „Tako je bil v slabe navade zakopan, da je milost božjo teptal z nogami.“ Prav: — da je milost božjo z nogami teptal. Ko bi se hotelo kaj nepričakovanega povedati, potem bi bilo to prav n. pr. da je teptal z glavo, ali z nosom! Če pa se izraža tako, kakor je pričakovano, mora pred glagol! Ali: „Kdor zna sam potrpeti, drugemu ne bo skrivil na glavi lasu.“ Ni mogoče večje jezične spake nego je to! Ne samo, da je to za uho neprenosno in da tisti, ki kaj takega napiše, nima niti pojma o govorjenju, temuč s takim se tudi vsemu logičnemu sklepanju vrat zavije. Povdarek je pričakovan, ker sledi iz pripovedovanja prejšnjega, zato ne more biti drugače prav nego: „— drugemu lasu na glavi ne bo skrivil“ ali k večjemu: „— ne bo skrivil lasu na glavi“; ali: „lasu ne bo skrivil na glavi.“ Dokler bodo na glavi lasje rastli in ne rožički, toliko časa bo zgorajšnja stava napačna. Če pa se pokažejo

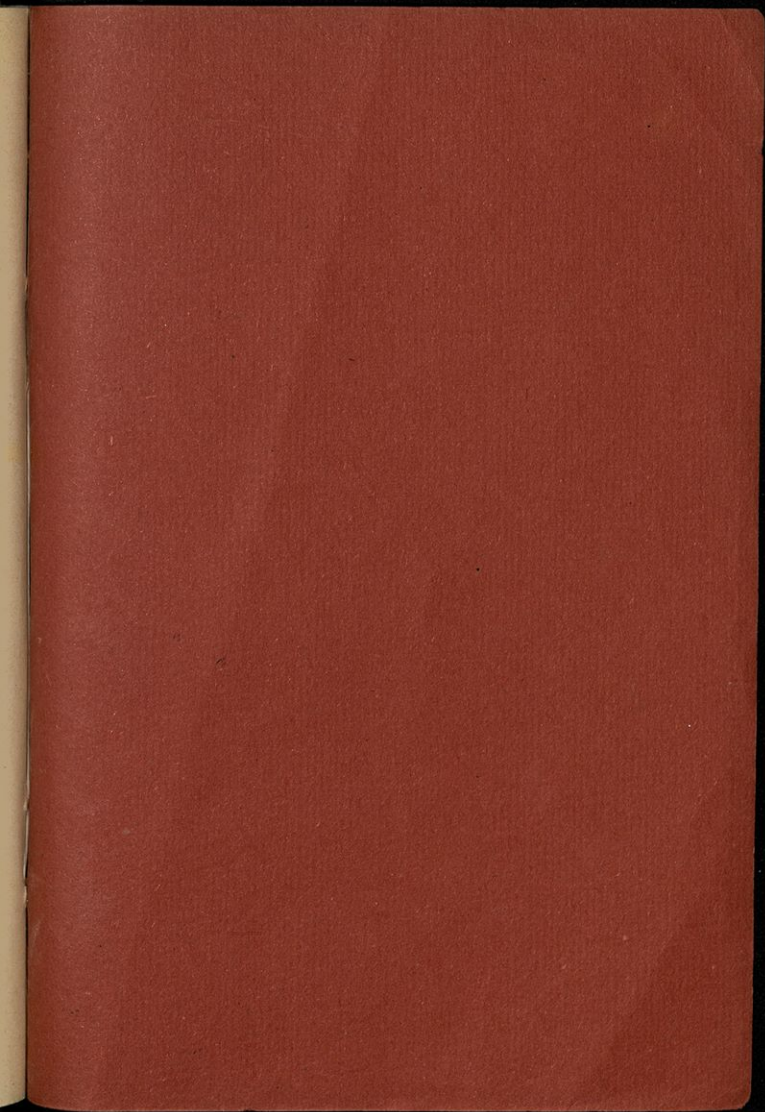
kdaj komu rožički med lasmi, bo z vso pravico napisal: „drugemu ne bo skrivil na glavi lasu“, da bo s tem povdaril, da mu noče rožičkov ali kaj takega skriviti temuč samo lase! Nikdar bi se ne dogajale take spake, ako bi se ne strašilo v vsem slovniškem javnem mnenju, da glagol ne sme nikdar na konec, češ da je to hud germanizem! Strah je popolnoma prazen. Saj vendar vemo, da je v nemščini glagol samo v stranskem stavku na koncu (to velja za šolo, toda „natančneje se more reči le, da mora biti glagol vsaj tretji člen v stavku“), a v glavnem stavku ne sme stati nikoli na koncu, nikdar „niti čez drugo mesto v stavku“, Wunderlich, l. c., str. 43. Če postavi kak nemški pesnik glagol v glavnem stavku na konec, ga kritiki prijemajo, kakor da bi bil jezik oskrunil! Še bolj nam strah odleže, če pomislimo, da stavijo glagol na konec, kedar ga pomen zahteva, tudi vsi drugi slovanski jeziki in med temi silo pogosto zlasti oni, ki so ohranili najboljše lice pristne slovanske narodne izreke, to je ruski, maloruski in srbski, kakor smo na toliko zgledih videli. In glagol v takih primerih na konec staviti se Slovani niso učili od Germanov, ker se tako stavi tudi v litvanščini, iranščini, staroindskem kar se je v stari latinščini tako vtrdilo, da se je stavil glagol stalno na konec. In tako kakor so stavili glagol vsi naši sorodni jeziki, so ga nekdanj stavili tudi stari Germani (Delbrück, l. c., 66), ko so

imeli še prosto besedno stavo, in so se šele pozneje navadili stalnega pravila, da bodi v stranskem stavku glagol na koncu, v glavnem pa pri osebku. Če je torej končna glagolova stava ne le slovanska temuč sploh indoevropska lastnost, nas je vendar ne more biti sram! Nasprotno! Kakor se sedaj trudi, da bi se glagol tiščal vedno pri osebku in ne smel od njega, kedar ga pomen zahteva, je čisto gotovo, da je to germanski vpliv, ki se širi iz germanskega glavnega stavka v slovenske, poljske in ruske stavke! „V germanskem je navadna stava: osebek, glagol, ostalo. In ta je tako razširjena, da bi se moglo misliti, da je bila že v pragermanščini,“ pravi Delbrück, l. c. 68. Torej — kaj je germansko, staviti glagol vedno k osebku, naj se pomen še tako vstavlja; ali staviti na konec tedaj, kedar pomen to zahteva? Saj je vendar slovanska stava tudi za glagol prosta! V tem oziru se morajo povrniti stari časi, ko se je ta stava prav pisala. Vzemimo za zgled Stritarja (II., 223), da vidimo, kako so še pred nedavnim časom prav pisali.

„Prava ljubezen do domovine ne kriči pri vsaki priložnosti, da jo čuje svet in slavi. Taka ljubezen se dvigne visoko, da se nebo žari, da si otroci oči pokrivajo poleg nje. Nekoliko trenotij, plamen je ugasnil, ostal je kupček pepela, žarjavice ne toliko, da bi se hruška spekla; žalostni stoje otroci, drugega ne, kakor da jih nekoliko časa oči skelē.“

Očitno je tudi iz našega dopovedovanja, da ne pravimo, da bi se glagol po nepotrebnem deval na konec, ali da ne spada k osebk, oziroma k svojemu pomožniku. Nasprotno; mnogokrat spada slovenski povedni glagol baš k pomožniku, in sicer, kedar je nepovdarjen in stoji med nepovdarjenimi besedami. V tem slučaju ga obravnava slovenščina kakor enklitike in se loči od srbohrvaščine, ki ima drugačno stavo enklitik. V slovenščini se prav piše: „Vojaki, ki so delali vaje po okolici, so spremenili trg v pravo taborišče“; ne pa: so trg spremenili v pravo taborišče. — Ne: „Ko prideta čez nekoliko časa do znamenja na razpotju, Marijanica poda r o k o svoji prijateljici“ (Stritar 2, 11), temuč: — poda Marjanica. — Ne: „Ko se prikaže Metka iz gozda, kakor blisk plane kvišku (pes) in jo“ (l. c., 2, 11) — temuč: — plane kvišku kakor blisk. Te vrste stava je tako napačna, kakor staviti enklitike po srbohrvaškem. Tam se more pač glasiti: kad več vide da drukčije ne može biti, onda car pošlje jednoga svog vezira, kakor smo zgoraj videli.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJI (17U) (17UNICA)

00000463115